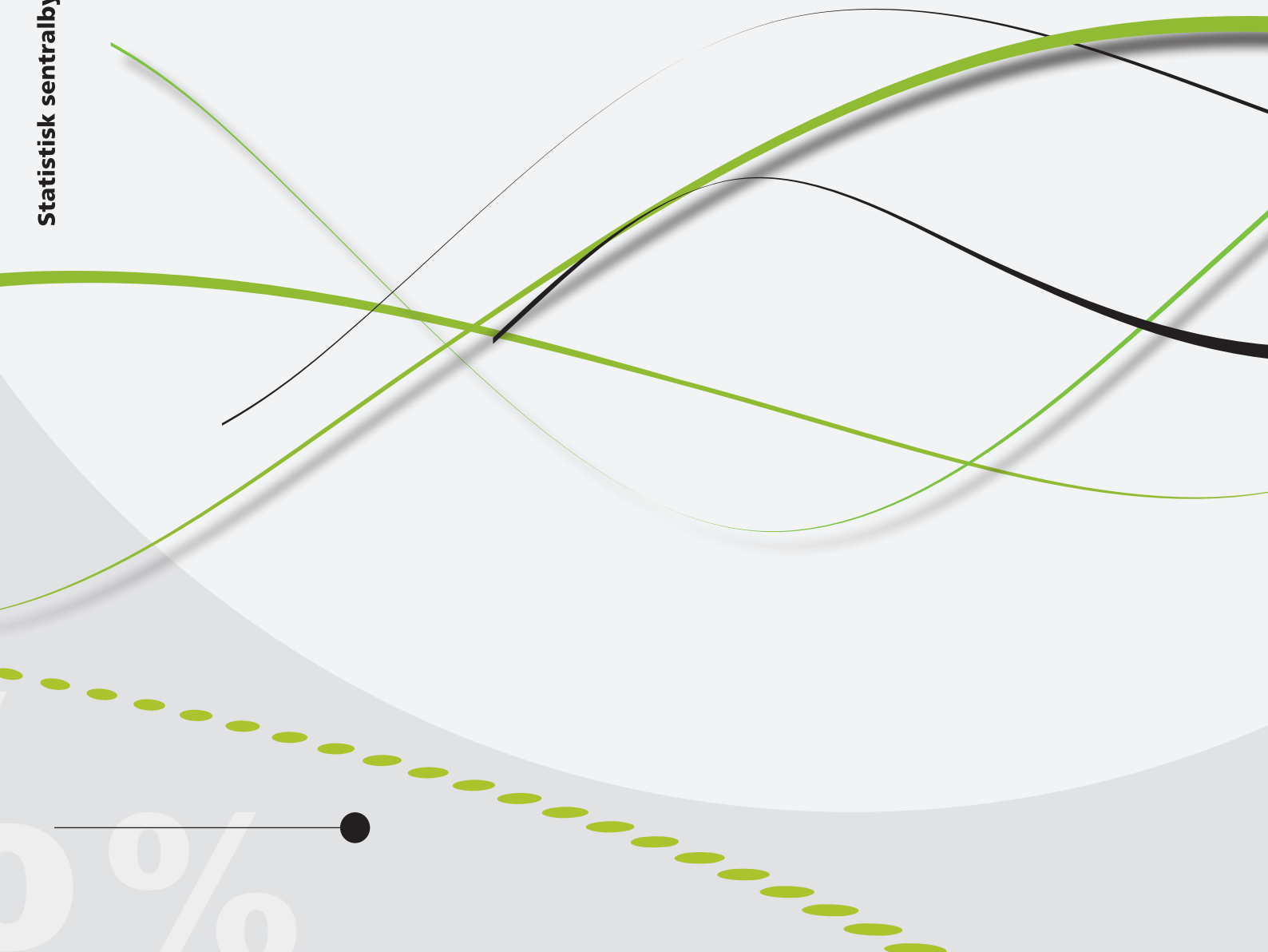

Anders Barstad

Innvandring, innvandrere og livskvalitet

En litteraturstudie

Anders Barstad

Innvandring, innvandrere og livskvalitet

En litteraturstudie

I serien Rapporter publiseres analyser og kommenterte statistiske resultater fra ulike undersøkelser. Undersøkelser inkluderer både utvalgsundersøkelser, tellinger og registerbaserte undersøkelser.

© Statistisk sentralbyrå
Ved bruk av materiale fra denne publikasjonen
skal Statistisk sentralbyrå oppgis som kilde.

Publisert 16. mars 2013

ISBN 978-82-537-9510-2 (trykt)
ISBN 978-82-537-9511-9 (elektronisk)
ISSN 0806-2056

Standardtegn i tabeller	Symbol
Tall kan ikke forekomme	.
Oppgave mangler	..
Oppgave mangler foreløpig	...
Tall kan ikke offentliggjøres	:
Null	-
Mindre enn 0,5 av den brukte enheten	0
Mindre enn 0,05 av den brukte enheten	0,0
Foreløpig tall	*
Brudd i den loddrette serien	—
Brudd i den vannrette serien	
Desimaltegn	,

Forord

Denne rapporten gir en oversikt over hovedfunn og metodiske problemer i nyere forskning om subjektiv livskvalitet blant innvandrere. Rapporten er tenkt som et utgangspunkt for seinere empiriske analyser av innvandrere i Norge. Prosjektet har fått støtte fra Justis- og beredskapsdepartementet, under rammeavtalen for innvandringsrelatert statistikk.

Statistisk sentralbyrå, mars 2017

Kjetil Telle

Sammendrag

Formålet med denne rapporten er å gi en oversikt over nyere forskning om innvandring og subjektiv livskvalitet, med hovedvekt på internasjonal litteratur om emnet i løpet av de siste ti årene. I alt fire problemstillinger blir belyst: 1. Får innvandrere et bedre liv etter flyttingen til et annet land? 2. Oppnår de samme nivå på livskvaliteten som den øvrige befolkningen? 3. Hva forklarer eventuelle forskjeller? 4. Hvordan påvirker innvandringen majoritetsbefolkningens livskvalitet?

Forskningen vi har gått igjennom har mange begrensninger knyttet til metode og data. Kunnskapshullene er store. Et av problemene er at de fleste undersøkelsene er basert på tverrsnittsdata, som gjør det vanskelig å si noe om årsaker og virkninger. Panelundersøkelser som følger de samme personene over tid, både flyttere og ikke-flyttere, er svært sjeldne.

Gir innvandringen høyere livskvalitet for dem som flytter? De få panelundersøkelsene som følger innvandrere over tid, gir inntrykk av forbedringer, men ikke for alle aspekter ved livskvaliteten. Analyser av tverrsnittsdata tyder på at resultatene varierer mellom land, både med hvilke land innvandrerne flytter fra, og hvilke de flytter til. For eksempel er innvandrere som har flyttet til rike land gjennomgående mer tilfredse enn lignende grupper i landet de forlot, mens det ikke er slik blant dem som flyttet til fattige land. Langt de fleste undersøkelsene finner at innvandrere er noe mindre tilfredse med livet, og i tillegg er mer utsatt for negative følelsesmessige erfaringer, enn majoritetsbefolkningen. At innvandrere i gjennomsnitt også har vesentlig dårligere psykisk helse, ikke minst høyere risiko for posttraumatisk stress-syndrom, peker i samme retning. Assimileringshypotesen, som tilsier at forskjellene i livskvalitet blir mindre over tid, etter hvert som innvandrerne tilpasser seg og vokser inn i det nye samfunnet, får ingen entydig støtte. Funnene for de innfødte med innvandrerforeldre spriker i flere retninger. At innvandrere i gjennomsnitt ikke har samme livskvalitet som majoritetsbefolkningen, har flere mulige årsaker. Ulike mål på arbeidsmarkedstilknytning og økonomiske ressurser reduserer eller eliminerer forskjellene i noen studier. Av ikke-økonomiske faktorer, er det mest holdepunkter for at opplevelser av diskriminering og mangel på sosial støtte kan bidra til å forklare forskjellene. På makronivå viser en studie av innvandringen til Europa en korrelasjon mellom holdninger til innvandrere og innvandrerens tilfredshet med livet, også ved kontroll for økonomiske kjennetegn.

Svært få undersøkelser har tatt for seg konsekvensene av innvandringen for majoritetsbefolkningens livskvalitet. Så langt disse rekker, tyder de på en svak positiv korrelasjon mellom innvandring og livskvalitet, i hvert fall på kort sikt. Disse resultatene må anses som høyst foreløpige, i påvente av mer forskning.

Abstract

The purpose of this report is to review recent research on immigration and subjective well-being, focusing on international research published during the last decade. The review is organised around four questions: 1. Do immigrants achieve a better life, in terms of their experiences and evaluations, after the move to a new country? 2. Do they have the same level of well-being as natives? 3. What explains the differences, if there are any? 4. How does immigration influence the quality of life in the non-immigrant population?

The research we have reviewed has a number of shortcomings, concerning methodology and data. One of the problems is that most studies are based on cross-sectional surveys, which makes it hard to disentangle cause and effect. Longitudinal surveys, following the same persons across time, both those who move and those who stay, are exceedingly rare.

Does immigration lead to higher levels of well-being, among those who move? Conclusions based on the few longitudinal surveys that do exist, find clear indications of improvement, but not for all aspects of well-being. Analysing cross-sectional surveys, the consequences seem to diverge from one country to the next, depending on both which country the immigrants have left, and which country they settle in. As an example, immigrants that move from poorer to richer countries are more satisfied than similar groups in the country they left, while this is not the case among those who moved to a poor country. According to most surveys, immigrants are somewhat less satisfied with life, and more exposed to emotionally negative experiences, than the majority population. That immigrants, on average, also have higher rates of post-traumatic stress disorders and other problems of mental health, adds to the evidence for comparatively low well-being.

The assimilation hypothesis, which assumes that the differences in well-being will become progressively smaller, as immigrants adapt and are integrated in their host society, has received mixed support. Findings concerning second generation immigrants are also quite divergent. That immigrants, on average, are not as happy and satisfied as the majority, have a number of possible causes. Indicators of employment and economic resources reduce or eliminate the well-being gap in some studies. Concerning non-economic factors, there is some limited evidence showing that perceived discrimination and a lack of social support are contributing to the gap. At the macro level, a recent study of immigration to Europe has shown a correlation between attitudes towards immigrants and immigrants life satisfaction, even when controlling for economic characteristics.

Very few studies have investigated the consequences of immigration for the quality of life among natives in the host countries. With this limited evidence base in mind, these studies suggest that the consequences are slightly positive, at least in the short term. The results should be seen as preliminary, as we wait for more research.

Innhold

Forord	3
Sammendrag	4
Abstract	5
1. Innledning og bakgrunn	7
2. Problemstilling og metode	9
3. Hva er subjektiv livskvalitet?	11
4. Noen metodiske utfordringer	12
4.1. Frafall og seleksjon	12
4.2. Feilkilder i intervju-undersøkelser.....	12
4.3. Korrelasjoner eller årsaker?	13
5. Teori	17
5.1. Sosiale sammenligninger	17
5.2. Behovsteori	17
5.3. Akkulturasjon.....	17
5.4. Tilpasning og ressurser.....	18
6. Høyere livskvalitet for innvandrerne etter flyttingen?	20
6.1. Analyser basert på tverrsnittsdata.....	20
6.2. Analyser basert på longitudinelle data	22
6.3. Oppsummering.....	24
7. Like høy livskvalitet som majoritetsbefolkningen?	25
7.1. Psykisk helse i norsk og utenlandsk litteratur.....	25
7.2. Subjektiv livskvalitet i norske undersøkelser	26
7.3. Sammenligninger av subjektiv livskvalitet i internasjonal litteratur	28
7.4. Oppsummering.....	33
8. Forklaringer av forskjeller i livskvalitet	34
8.1. Forklaringer blant innvandrere	34
8.2. Forklaringer av relativt lav livskvalitet.....	35
8.3. Faktorer som betyr særlig mye for innvandrere?.....	37
8.4. Betydningen av makroegenskaper.....	38
8.5. Oppsummering.....	39
9. Hvordan påvirker innvandringen majoritetsbefolkningens livskvalitet?	41
10. Diskusjon og konklusjon	43
Referanser	47

1. Innledning og bakgrunn

En av de største forandringene i det norske samfunnet i løpet av de siste 40 årene er den økte innvandringen. Mens om lag hver sjettede person (16,5 prosent) i landet som helhet nå er en innvandrer eller norskfødt med innvandrerforeldre¹, er andelen i Oslo snaut en av tre. Bare i løpet av de siste ti årene, fra 2006 til 2016, ble antallet innvandrere mer enn fordoblet, fra 320 000 til 700 000, mens antallet norskfødte med innvandrerforeldre økte fra 68 000 til 150 000 (Østby, 2016b). Etter innlemmelsen av de tidligere østblokklandene i EU, har det vært en stor økning av arbeidsinnvandringen fra disse landene. 40 prosent av innvandrerne i Norge var i 2016 fra Afrika eller Asia, mot 50 prosent i 2006. Den største enkeltgruppen er polakker, som nå utgjør om lag 100 000 personer, mens det blant de norskfødte er flest med bakgrunn fra Pakistan (16 500).

Det er viktig å kartlegge hvordan det går med innvandrerne i Norge, om de blir integrert i samfunnet og hvordan velferden deres utvikler seg på forskjellige områder. I tillegg er det også av stor betydning å studere hvordan befolkningen i tilflyttingslandet påvirkes av innvandringen, både på kort og lang sikt. Mye av denne kartleggingen skjer gjennom bruk av objektive indikatorer, gjennom mål på sysselsetting, utdanning, inntekt, fruktbarhetsmønstre o.l.

Slike indikatorer gir på mange måter et positivt bilde av hvordan det går med innvandrerne, når en sammenligner dem som selv har innvandret (1. generasjon) med de norskfødte (2. generasjon) fra de samme landene. På flere områder skjer det en tilnærming og tilpasning i 2. generasjon, i retning av sterkere integrasjon (Østby, 2016a). Innvandrernes døtre får ikke flere barn enn kvinner uten innvandrerbakgrunn, og det har blitt stadig mer vanlig å finne en partner som også er født i Norge, selv om disse ofte har innvandrerbakgrunn. Det er flere norskfødte med innvandrerforeldre i alderen 19-24 år som tar høyere utdanning enn det som er vanlig blant unge uten innvandrerbakgrunn. Inntektsnivået er også klart høyere blant de norskfødte, nesten på høyde med befolkningsgjennomsnittet. I aldersgruppen 25-39 år når innvandrerne fra Tyrkia og Pakistan knapt 75 prosent av nivået for hele befolkningen, mens de norskfødte med bakgrunn i disse landene oppnår 85-90 prosent av gjennomsnittsinntekten. Norskfødte med bakgrunn fra India, Sri Lanka og Vietnam har inntekt godt over gjennomsnittet for aldersgruppen (Østby, 2016a).

Forskjellene er likevel ikke helt borte, selv om de har blitt betydelig mindre. Barn av ikke-europeiske innvandrere har mindre sjanse for å være sysselsatt enn andre med samme kvalifikasjoner (Hermansen, 2013). En oversiktsartikkel konkluderer med at etnisk diskriminering er en viktig årsak til mangelfull integrering i Norge (Midtbøen, 2015, s. 16). Eksperimenter, som innebærer å sende inn likelydende, fiktive søknader på jobbtilbud, der bare navnene er forskjellige, tyder på at det skjer en diskriminering. Jobbsøkere med norske navn har 25 prosent større sjanse enn personer med pakistanske navn til å bli innkalt til jobbintervju, ifølge en undersøkelse i Oslo-området (Midtbøen, 2016).

I denne rapporten skal vi anlegge et litt annet perspektiv på velferden blant innvandrere, og hvordan innvandringen påvirker den nasjonale velferden. Jeg skal se nærmere på den subjektive livskvaliteten. Barstad (2014) omtaler dette som innenfra-perspektivet på velferd, i motsetning til utenfra-perspektivet som den

¹ Norskfødte med innvandrerforeldre er definert som personer som er født i Norge, har to foreldre som er innvandrere og fire besteforeldre født i utlandet. I denne rapporten brukes kortformen norskfødte synonymt med norskfødte med innvandrerforeldre. Innvandrere er i norsk statistikk definert som personer som er født i utlandet og bosatt i Norge, og som har to foreldre og fire besteforeldre født i utlandet. Personer i den øvrige befolkningen utgjør gruppen som benevnes «uten innvandrerbakgrunn»

tradisjonelle levekårstilnærmingen representerer, med sin vektlegging av ytre goder som utdanning, lønn og sysselsetting. Innenfra-perspektivet er et supplement til kartleggingen av objektive goder. Her står de subjektive opplevelsene i sentrum. Som forskningen på dette feltet har vist, er det langt fra alltid noe godt samsvar mellom objektive forbedringer i levekårene og tilsvarende endringer i opplevd velferd. Selv om for eksempel de norskfødte har det bedre i objektiv forstand enn foreldregenerasjonen, er det ikke gitt at de opplever det slik selv. En mulig bakenforliggende mekanisme er at mens foreldregenerasjonen sammenligner seg med tilsvarende grupper i landet de forlot, sammenligner de norskfødte seg med andre nordmenn i samme alder. Betydningen av hvem en velger å sammenligne seg med, er, som vi skal se, et tilbakevendende tema i den internasjonale forskningen på feltet.

Subjektiv livskvalitet har fått stadig mer oppmerksomhet, både i politisk og forskningsmessig sammenheng. I Folkehelsesloven fra 2012 fikk kommunene et eksplisitt påbud om å legge til rette for befolkningens «trivsel»: «Kommunen skal fremme befolkningens helse, trivsel, gode sosiale og miljømessige forhold og bidra til å forebygge psykisk og somatisk sykdom, skade eller lidelse...» (paragraf 4). I Folkehelsemeldingen fra regjeringen Solberg er ett av de nasjonale målene for folkehelsepolitikken at: «Befolkningen skal oppleve flere leveår med god helse og trivsel...» (Helsedepartementet, 2015, s. 14). I samme melding gis det også en definisjon av trivsel. Det brukes som synonymt med subjektiv livskvalitet, «..og refererer til opplevelse av glede og mening, vitalitet og tilfredshet, anledning til å bruke egne evner, og interesse, mestring og engasjement» (Helsedepartementet, 2015, s. 156).

Forskningsmessig har det vært en eksplosjonsartet økning av interesse og aktivitet rundt dette temaet de siste 40 årene, ikke minst innen psykologi og økonomi. Det skyldes ikke minst at den tidligere skepsisen til om det overhodet er mulig å måle de subjektive opplevelsene på en meningsfull måte, som også gir grunnlag for sammenligning med andre, har avtatt betydelig. En annen viktig årsak til større interesse er forskningen som viser at de subjektive opplevelsene og vurderingene har objektive konsekvenser, ikke minst for helsetilstanden. For eksempel predikerer lav tilfredshet med livet risiko for selvmordstanker, og lav tilfredshet er også forbundet med høyere dødelighet i panelstudier, se blant annet Diener, Inglehart og Tay (2013). En rekke andre undersøkelser tyder også på negative konsekvenser av lav subjektiv livskvalitet på forskjellige områder, noen av dem består av eksperimenter som gir bedre grunnlag for antakelser om kausalitet. Et nylig eksempel er eksperimenter som indikerer at lykke kan gi et positivt bidrag til produktivitet i arbeidslivet (Oswald, Proto, & Sgroi, 2015).

Helt konkret vil jeg i denne rapporten se nærmere på strømmen av ny forskning som har kommet i de siste årene, både om innvandreres subjektive livskvalitet, og om hvordan livskvaliteten til innbyggerne i mottakerlandet blir påvirket av innvandringen. Det er meningen at denne litteraturoversikten seinere skal danne grunnlag for en empirisk analyse av subjektiv livskvalitet blant innvandrere i Norge, basert på den nye levekårsundersøkelsen blant innvandrere som Statistisk sentralbyrå gjennomførte i 2016. Et viktig mål med gjennomgangen er å peke på funn og hypoteser fra den internasjonale forskningen som kan være særlig interessante å etterprøve i en norsk kontekst.

2. Problemstilling og metode

Den første problemstillingen vil være å undersøke om innvandrere får et bedre liv, slik de selv opplever det, gjennom flyttingen til et annet land, og hvordan dette varierer, avhengig av opprinnelses- og tilflyttingsland. Er det mulig å si noe om de kausale effektene av flyttingen? Den andre problemstillingen er om innvandrerne har lavere eller høyere livskvalitet enn andre grupper i samfunnet, og hvilke landgrupper/kategorier av innvandrere som kommer særlig godt eller dårlig ut. Kommer andregenerasjon bedre ut enn førstegenerasjon, og hva er sammenhengen mellom livskvalitet og botid? Den tredje problemstillingen vil være å undersøke hva som eventuelt forklarer at innvandrere kommer dårligere (eller bedre) ut. Forsvinner eller reduseres forskjellene når en kontrollerer for ulike sider ved levekårene, slik som arbeidstilknytning, økonomiske/materielle mangler, familiekontakt, sosial kapital, helse eller opplevd diskriminering? Hva betyr i så fall mest? Herunder vil jeg også se nærmere på om noen levekårsfaktorer, slik som inntekt, har en sterkere korrelasjon med livskvalitet blant innvandrere enn i majoritetsbefolkningen. Den fjerde og siste problemstillingen er hvordan majoritetsbefolkningens livskvalitet påvirkes av innvandringen. I rapporten vil jeg gjennomgå den norske og internasjonale forskningsinnsatsen rundt innvandring og livskvalitet, med sikte på å finne svar disse problemstillingene. Jeg vil se på hovedresultater, hvilke metodiske svakheter som finnes og hva som er de viktigste uavklarte spørsmålene det trengs mer forskning for å besvare.

Metoden består i en gjennomgang av norsk og internasjonal litteratur på feltet. For å gjøre litteraturstudien håndterlig innenfor en forholdsvis begrenset tidsramme, har jeg valgt en del avgrensninger. Jeg begrenser meg for det første i hovedsak til nyere litteratur, det vil si det som har kommet av forskning i løpet av de siste ti årene, siden 2006. For det andre begrenser jeg meg stort sett til å se på undersøkelser blant voksne, og vil dermed ikke se nærmere på forskningen som tar for seg barn og unges situasjon. For det tredje begrenser jeg meg til kvantitativ forskning, basert på intervjuundersøkelser. Det finnes mye interessant kvalitativ og sosialantropologisk forskning som ikke vil få noen plass i denne gjennomgangen. For det fjerde vil jeg også i hovedsak holde den omfattende forskningstradisjonen om psykisk helse blant innvandrere utenfor. Men siden det er en overlapp mellom denne tradisjonen og livskvalitetstradisjonen, vil jeg gi en kort oversikt over noen hovedfunn innen forskningen om innvandreres psykiske helse.

For å finne litteratur, har jeg for det første basert meg på foreliggende oversiktsartikler (reviews). I alt har jeg funnet fire slike, hvorav tre i vitenskapelige tidsskrifter: Simpson (2013), Hendriks (2015) og Bak-Klimek, Karatzias, Elliott og Maclean (2015). En litteraturoversikt finnes også i *World Migration Report 2013* (IOM, 2013). Gjennomgangen til Hendriks er utvilsomt den mest dekkende (i alt 44 studier for perioden 1980-2014), mens oversikten og meta-analysen gjennomført av Bak-Klimek et al. (2015) er begrenset til å se på årsaker til variasjoner i livskvalitet blant innvandrere (flyktninger og asylsøkere er ikke med). I alt fant de 12 studier. Simpson (2013) siterer 13 undersøkelser om sammenhengen mellom emigrasjonsrater og lykke. For det andre har jeg gjort egne søk i utvalgte søkebasen, først og fremst Web of Science, Google Scholar og Oria. For det tredje har ytterligere studier blitt funnet gjennom å sjekke siteringer av de ulike artiklene.

I det følgende vil jeg først si mer om hva vi mener med subjektiv livskvalitet, og de forskjellige betydningene en kan legge i dette begrepet. Derneft skal jeg ta for meg de mange metodiske utfordringene som melder seg når en vil studere sammenhengen mellom livskvalitet og innvandring. Avslutningsvis, før litteraturgjennomgangen, skal jeg si litt om noen sentrale teoretiske perspektiver.

Litteraturgjennomgangen er delt i fire, en for hver av de nevnte problemstillingene: Får innvandrerne det bedre, får de det like bra som majoritetsbefolkningen, hva forklarer at de (eventuelt) ikke har det like bra og til sist hvordan påvirker innvandringen livskvaliteten til befolkningen i innvandringslandet?

Om begrepsbruken i rapporten: Begrepene livskvalitet, subjektiv livskvalitet, opplevd livskvalitet og trivsel vil bli brukt om hverandre. Innvandring og innvandrere blir definert på ulike måter i litteraturen, og varierer noe fra artikkel til artikkel. Den vanligste definisjonen på en innvandrer er en utenlandsfødt, altså en person som er født i et annet land enn landet han eller hun er bosatt i. Merk at definisjonen som brukes i offisiell statistikk i Norge avviker fra dette. I Norge er en innvandrer en person som er født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre og fire utenlandsfødte besteforeldre. Norskfødte med innvandrerforeldre er personer som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre og fire utenlandsfødte besteforeldre (Dzamarija, 2014). Andre nordiske land har en lignende definisjon. Dette er med andre ord en strengere definisjon enn den som brukes i mye av forskningen, der en ofte nøyer seg med å bruke antallet som er utenlandsfødt. I de to vanlige innvandrergruppene i norsk offisiell statistikk inngår dermed for eksempel ikke de utenlandsfødte som bare har en utenlandsfødt forelder, eller utenlandsadopterte med to norskfødte foreldre. I det følgende vil jeg bruke betegnelsen innvandrer og innvandring selv om det kun henviser til utenlandsfødte, og dermed til en videre kategori enn i offisiell statistikk. Betegnelsen 2. generasjon brukes i forskningslitteraturen som regel om personer som er født og bosatt i det eller de aktuelle landene, og som har utenlandsfødte foreldre. Jeg bruker det samme begrepet i denne rapporten. Her må en altså være oppmerksom på at innholdet i disse betegnelse varierer noe mellom forskningsarbeidene, og dessuten avviker fra definisjonen i norsk statistikk. Som betegnelse på den øvrige befolkningen (de som ikke er innvandrere) bruker jeg, slik det ofte gjøres i forskningslitteraturen, «de innfødte» (natives) og «majoritetsbefolkningen» om hverandre. I Norge betegnes personer som ikke tilhører gruppene av innvandrere og norskfødte, som «den øvrige befolkningen», eller noen ganger som «personer uten innvandrerbakgrunn».

3. Hva er subjektiv livskvalitet?

En vanlig definisjon av subjektiv livskvalitet er en opplevelse av å ha det godt. Livskvalitet dreier seg om i hvilken grad mennesker *føler og tenker positivt* om livet (Diener & Biswas-Diener, 2008). En lignende definisjon er gitt av Siri Næss (Næss, 2011, s. 18): «En persons livskvalitet er høy i den grad personens bevisst kognitive og affektive opplevelser er positive og lav i den grad personens bevisst kognitive og affektive opplevelser er negative.»

Det finnes også en annen tilnærming, den eudaimoniske², som definerer livskvalitet som det å *fungere* godt – for eksempel gjennom å ha gode relasjoner til andre, finne livsmening og utvikle seg som menneske. Ofte måles dette gjennom å spørre om *opplevelsen* av mening, forholdet til andre mennesker osv., som gjør at denne tilnærmingen i mange tilfeller faller inn under definisjonen til Næss. For noen psykologer handler det eudaimoniske perspektivet på livskvalitet om positive følelser, men om andre følelser enn lykke og glede. Dette er følelser som anses som typiske for selvrealiserende aktiviteter: vitalitet, mening og engasjement. Følelser som interesse, nysgjerrighet, inspirasjon og engasjement gir motivasjon til å arbeide for å realisere mål, mens følelser av behag er sterkere knyttet til å oppnå målene. Begge typer følelser er nødvendige for at vi skal fungere optimalt som mennesker (Vittersø, 2013).

OECD (2013) har gitt anbefalinger om hvilke spørsmål som bør stilles i empiriske undersøkelser av subjektiv livskvalitet. Disse spørsmålene bør ifølge anbefalingene både inkludere den kognitive vurderingen av tilfredshet, forskjellige former for negativ og positiv affekt, samt mål på «eudaimonia», for eksempel opplevelsen av mening. Som vi skal se, er litteraturen om subjektiv livskvalitet dominert av spørsmål om tilfredshet med livet, slik som «Hvor fornøyd er du med livet sånn i alminnelighet», vurdert på en skala fra 0 til 10, der 0 er svært lite fornøyd og 10 er svært fornøyd. Det er få undersøkelser som tar for seg de andre dimensjonene i begrepet.

Fordelen med livstilfredshet som avhengig variabel er likevel at den er den mest undersøkte og best validerte av de ulike målene på subjektiv livskvalitet. Mange undersøkelser viser god reliabilitet og validitet, se den omfattende oversikten i Diener et al. (2013). Det er for eksempel, som en burde forvente, en klar sammenheng mellom tilfredshet og ytre livsomstendigheter. Grupper som gateprostituerte, fanger i fengsel og hjemløse har svært lav tilfredshet. En innvending mot tilfredshetsmål har vært at de er svært påvirket av menneskers evne til å tilpasse seg selv de verste omstendigheter, og lære seg å være fornøyd med lite. At det i mange sammenhenger skjer en slik tilpasning og tilvenning, er hevet over tvil, men den har klare begrensninger. For eksempel viser studier basert på paneldata der en følger personer over tid, at det i liten grad skjer en tilvenning til fattigdom; den subjektive livskvaliteten holder seg på et vedvarende lavt nivå (Clark, D'Ambrosio, & Ghislandi, 2016).

Slike mål kan likevel ikke stå alene. En viktig grunn til det er at mange, kanskje de fleste, bryr seg om mer enn sine følelser og mentale tilstander. En må skille å «oppnå det en ønsker» fra det å være fornøyd eller tilfreds. En kan bli fornøyd, enten gjennom å oppnå det en ønsker, eller gjennom å endre preferanser/senke forventningene. De fleste ville antakelig foretrekke den første måten å bli fornøyd på, men tilfredshetsmål gir ikke i seg selv mulighet til å skille mellom disse to situasjonene (Fleurbaey & Blanchet, 2013, s. 171).

² Den greske filosofen Aristoteles beskrev eudaimonia som det høyeste menneskelige gode. Ordet er på gresk sammensatt av «eu» (god) og «daimon» (gud, ånd, demon). Direkte oversatt betyr det å være velsignet av en god ånd eller gud. Men for Aristoteles var kjernen i eudaimonia en måte å leve og fungere på, å virke på sitt beste gjennom livsløpet (se referanser i Barstad (2014)).

4. Noen metodiske utfordringer

4.1. Frafall og seleksjon

Studiet av velferd og livskvalitet blant innvandrere byr på noen særegne metodiske utfordringer. For å kunne vite noe om livstilfredshet og andre subjektive størrelser, er det nødvendig å gjennomføre intervju-undersøkelser (surveys) med et representativt utvalg av innvandrere. I alle intervju-undersøkelser er det imidlertid et frafall, fordi en ikke får tak i dem som blir trukket ut til intervju, eller fordi de uttrukne ikke ønsker å la seg intervju. Det er velkjent at det er skjevheter i frafallet, blant annet er det høyere blant personer med lav enn med høy utdanning. Frafallet blant innvandrere kan være ekstra stort og ha spesielle skjevheter, ikke minst på grunn av problemer med å beherske språket. Hvis det ikke er gjort en innsats for å oversette spørreskjemaet til innvandrernes morsmål, må en regne med at utvalget har en skjevhet i retning av å fange opp de mest integrerte innvandrerne. En slik skjevhet er etter alt å dømme til stede i de generelle levekårsundersøkelsene som gjennomføres i Norge, og i flere av de vanligste kildene til kunnskap om forskjeller i livskvalitet mellom innvandrere og majoritetsbefolkningen, blant annet European Social Survey. I Norge gjennomføres det med noen års mellomrom egne levekårsundersøkelser blant innvandrere, der de som blir trukket ut til intervju får tilbud om å bli intervjuet på morsmålet. Erfaringene fra Levekårsundersøkelsen i 2005/2006 var at flertallet i de fleste gruppene foretrakk å bli intervjuet på morsmålet. Blant menn var det sju prosent og blant kvinner 18 prosent som oppga at de var dårlige i norsk. For å sikre representativiteten i slike undersøkelser er det derfor viktig å opprettholde en praksis med oversetting og intervjuer på morsmålet, selv om det medfører økte kostnader (Henriksen, Normann, & Østby, 2012).

Antallet innvandrere som deltar i undersøkelsene bør ideelt sett være stort nok til både å kunne si noe generelt om innvandrere, i tillegg til at en kan beskrive variasjoner innad i gruppen. Viktige nyanser kan gå tapt hvis en ikke har et stort nok observasjonsgrunnlag til å splitte opp analysene etter bakgrunnsvariabler som kjønn og alder, landbakgrunn og innvandringsgrunn. I norsk statistikk blir alle førstegangsinnvandrere med ikke-nordisk statsborgerskap klassifisert etter innvandringsgrunn. Denne variabelen har fem verdier: Flukt, familie, arbeid, utdanning og annet³. Det er lett å tenke seg at livskvaliteten kan variere med hvilke årsaker som ligger bak innvandringen. Som vi skal se, er en del av forskningen på feltet preget av små utvalg, og dessverre gjøres det sjelden noe skille mellom forskjellige grunner til innvandring.

4.2. Feilkilder i intervju-undersøkelser

I selve gjennomføringen av intervjuet kan det oppstå skjevheter, avhengig av spørsmålsstilling, rekkefølgeeffekter i skjemaet, om intervjuet gjennomføres som telefonintervju eller ansikt til ansikt osv. Forskning har avdekket mange potensielle feilkilder i surveys om livskvalitet, forårsaket av at spørsmål er ledende, stiller for store krav til hukommelsen, eller at svarene blir påvirket på en uheldig måte av andre spørsmål som inngår i undersøkelsen, se Barstad (2014) for en gjennomgang. Hvis disse feilkildene påvirker innvandrere og den øvrige befolkningen på samme måte, skulle det imidlertid ikke ha så mye å si for konklusjonene.

Et åpenbart problem er hvis begreper som tilfredshet eller lykke oppfattes på forskjellige måter, avhengig av kulturell bakgrunn. Et beslektet problem er hvis personer også har forskjellig bruk av den underliggende skalaen i spørsmålet (eksempelvis en skala som måler graden av tilfredshet fra 0 til 10). Det er for eksempel ikke gitt at avstanden fra «5» til «8» oppfattes på samme måte av alle. Ulik bruk av skalaen har vist seg å være et problem i noen tverrkulturelle

³ <http://www.ssb.no/35542/innvgrunn-norsk-versjon-1>, lest 18.01. 2017

sammenhenger, men forskjellene er ofte små, og er mulig å korrigere (Diener et al., 2013).

Det ser ut til å være kulturelle forskjeller i subjektiv livskvalitet. Senik (2014) bruker data fra European Social Survey (de fem årgangene fra 2002 til 2010), og finner klare tegn til slike forskjeller. Innfødte franskmenn er mindre lykkelige enn andre europeere, mens innvandrere til Frankrike derimot ikke skiller seg fra andre europeiske innvandrere. Den kulturelle forklaringen styrkes av at franskmenn som har emigrert til andre land i Europa, også er mindre lykkelige enn andre europeiske emigranter.

Andre undersøkelser har gjort et skille mellom individualistiske og kollektivt orienterte kulturer. Positive og negative følelser betyr mer for livstilfredshet i individualistiske enn i kollektivt orienterte kulturer. Og mens økonomisk tilfredshet betyr særlig mye i fattige land, er opplevelsen av frihet til å velge relativt sett viktigere i rike land (Diener et al., 2013).

4.3. Korrelasjoner eller årsaker?

En annen type utfordring ligger i å kunne si noe om årsaker framfor bare å kartlegge statistiske korrelasjoner. De fleste undersøkelsene på feltet er såkalte tverrsnittsundersøkelser, der en bare har opplysninger om personene som deltar på ett tidspunkt. Det finnes noen panelundersøkelser, som følger de samme personene over tid. Dette gir i mange tilfeller bedre muligheter til å si noe om årsaksforhold, siden en da kan undersøke om endringer i de antatte årsaksfaktorene er forbundet med endringer i den avhengige variabelen. Slike panelundersøkelser er imidlertid sjeldne. Muligheten for å si noe om årsaksforhold, avhenger likevel ikke bare av typen data, men også av analyseteknikk, som vi skal se.

Gullstandarden for å si noe om kausalitet i samfunnsvitenskapen er å ha et eksperiment, der en helt tilfeldig kan fordele personer på en eksponeringsgruppe og en kontrollgruppe. Den tilfeldige plasseringen gjør at de to gruppene i gjennomsnitt er like, med hensyn på både observerte og ikke-observerte kjennetegn. Når vi ikke har eksperimenter, er alternativene disse (det følgende er i stor grad basert på Finseraas og Kotsadam (2013)).

1 Multivariat regresjon med tverrsnittsdata.

Dette er den vanligste metoden i forskningen om livskvalitet blant innvandrere. Status som innvandrere er en av flere variable som korreleres med livskvalitet, samtidig som det kontrolleres for andre egenskaper som antas å påvirke eller være korrelert med livskvaliteten. Her er problemene dels at årsaksretningen kan være motsatt, dels at det er et såkalt utelatt variabel-problem. Det siste vil si at det kan være egenskaper som ikke er målt i undersøkelsen og som kan påvirke både den antatte årsaksvariabelen X (innvandring) og utfallsvariabelen Y (lykke eller tilfredshet). Et tredje problem er at kontrollvariablene i noen tilfeller delvis påvirkes av X, og formidler effekten av X, slik at en kontrollerer bort en reell sammenheng. Det er altså en fare for at det kontrolleres for mye, «..ved at en bruker mellomliggende variabler som formidler indirekte påvirkning» (Hellevik, 2016, s. 98). Som vi skal se er dette et gjennomgående problem i mye av forskningen om livskvalitet blant innvandrere.

2 Paneldata, med kontroll for enhets- og tidsfaste effekter.

Her følger en, som nevnt, de samme personene eller andre enheter over tid, slik at en har data fra flere tidspunkter. Med denne typen data er det mulig å fjerne de uobserverte forskjellene som skyldes faktorer som er konstante over tid, siden en bare undersøker hvordan endringer i X er forbundet med endringer i Y. I tillegg til enhetsfaste effekter kan en også innføre tidsfaste effekter, ved å gi hvert tidspunkt en egen konstant. I denne typen undersøkelser gjenstår likevel problemet med at

det kan være uobserverte tidsvarierende egenskaper som påvirker konklusjonene. Fast effekt-modeller er også sårbare for målefeil som varierer over tid, fordi en bare ser på endringer i variablene. Mange av endringene kan være «støy» i dataene, se Angrist og Pischke (2009, s. 225-227). At fast effekt (FE) mål på sammenhengen mellom to variable ofte viser svakere sammenhenger enn andre mål, kan skyldes dette problemet.

3 Kvasiekperimentelle strategier

Her finnes det flere varianter. En av dem er et såkalt Regression Discontinuity-design. Dette er basert på situasjoner der enheter fordeles til en bestemt status på grunnlag av verdien på en kontinuerlig variabel. Antakelsen er at de som er rett under grenseverdien for å oppnå en gitt status er svært like de som er rett over denne verdien. Et eksempel er studenter som blir gitt et stipend på grunnlag av svarene på en test, og der studentene må ha en viss poengsum for å få stipendet. For å finne ut hvilke effekter stipendet har, sammenligner en de som oppnår en poengsum rett under det som gir stipend med de som så vidt nådde poenggrensen. En slik forskjell antas å ha et sterkt innslag av tilfeldigheter.

En annen variant er regresjonsanalyse med bruk av instrumentvariable. En slik analyse forutsetter en variabel Z , instrumentvariabelen, som er sterkt korrelert med effektvariabelen X , men som ikke påvirker den avhengige variabelen Y annet enn gjennom X . Har man et godt instrument kan en kausal effekt av X på Y estimeres gjennom en tostegs regresjonsmodell. Finseraas og Kotsadam (2013, s. 381) forklarer framgangsmåten på en instruktiv måte:

«I det første steget er X en avhengig variabel som forklares av Z og de andre forklaringsvariablene i modellen. I det andre steget forklarer man Y med de samme variablene som i det første steget, bortsett fra Z , men man bruker de *predikerte* X -verdiene fra det første steget som X -verdier istedenfor de faktiske X -verdiene. Intuisjonen er at de predikerte X -verdiene representerer en uavhengig variasjon i X som kun skyldes Z .»

Det knytter seg to betingelser til et godt instrument. For det første relevans, altså at instrumentet skal være tilstrekkelig sterkt korrelert med X . For det andre ekskluderingskriteriet – at instrumentet ikke påvirker Y gjennom andre kanaler enn X . Det er særlig det siste kriteriet som skaper mest diskusjon, og som er vanskeligst å tilfredsstillende. For en innføring i instrumentvariabelregresjon, se også Angrist og Pischke (2009).

Et klassisk eksempel er en amerikansk studie av hvordan lønn (Y) påvirkes av utdanning (X). Problemet er da å skille ut den kausale effekten av utdanning, uavhengig av uobserverte faktorer som kan påvirke både utdanning og lønn, ikke minst kognitive evner. I denne studien brukte forskerne hvilket kvartal en person er født i som instrument (Z). At de kunne argumentere for bruken av dette instrumentet skyldes at lengden på skolegangen i USA blir påvirket av når på året en person er født, siden de fleste amerikanske stater krever at en person begynner på skolen i det kalenderåret de fyller 6. Noen vil derfor begynne før de er 6, mens andre vil være rundt 6 ½. I mange stater er de forpliktet til å være i skolesystemet fram til de fyller 16 år. I regresjonsmodellen benyttes da bare variasjonen i utdanningslengde som skyldes forskjellen i når på året en person er født, som antas å gi en tilfeldig fordelt variasjon, og være en form for naturlig eksperiment (Angrist & Krueger, 1991).

Det er viktig å være oppmerksom på begrensningene som de vanligste metodene for studiet av innvandreres livskvalitet har, ikke minst tradisjonell regresjonsanalyse med bruk av tverrsnittsdata. Det er all grunn til å tro at uobserverte forskjeller kan påvirke resultatene. Seleksjonsproblemet er

grunnleggende, siden det neppe er tilfeldig hvem som emigrerer. Noen studier av interne flyttinger i land tyder på at flyttere er mer optimistiske enn de som blir, se referanser i Polgreen og Simpson (2011, s. 837). Selvseleksjon – det vil si at emigranter er forskjellige fra de som blir værende med hensyn på egenskaper som risikotoleranse, evner, motivasjon og rikdom - er hovedutfordringen når en vil si noe om den kausale innvirkningen av migrasjon på livskvalitet. Sannsynligvis vil uobserverte forskjeller skape skjevheter, som gjør at virkningene av å emigrere til et annet land framstår som mer positive enn de egentlig er, blant annet på grunn av de nevnte forskjellene (Nikolova & Graham, 2015).

Omvendt kausalitet er også et problem – det kan være at livstilfredsheten påvirker tendensen til utvandring snarere enn omvendt. Generelt er sammenhengen mellom et lands lykkenivå og emigrasjonsraten u-formet: Utvandringen er relativt høy både i landene som har de mest ulykkelige innbyggerne og i landene som har den lykkeligste befolkningen. Det kan være forskjellige mekanismer som ligger bak denne sammenhengen. Mens personer fra landene med de ulykkeligste innbyggerne kan ønske å komme bort fra en vanskelig situasjon, kan utvandringen fra de lykkeligste landene skyldes at innbyggerne er særlig optimistiske, har mye frihet osv. (Polgreen & Simpson, 2011).

I tråd med dette finner en annen undersøkelse (Ivlevs, 2015) at det både er de som har lavest og høyest tilfredshet med livet som er mest tilbøyelige til å ha ønsker om å flytte utenlands (basert på surveydata fra 35 europeiske og sentralasiatiske land, «Life in Transition-2»). Ivlevs refererer til forskning som tyder på at intensjoner om å flytte er en god indikator på om flyttingen faktisk vil skje (Ivlevs, 2015, s. 337). Spørsmålet er likevel om den u-formede sammenhengen mellom tilfredshet og flytting gjenspeiler en kausal relasjon eller ikke. Det kan for eksempel være at selve intensjonen, eller beslutningen om, å flytte kan bidra til lavere tilfredshet, fordi en ser for seg at en skal forlate familie og venner, eller at en har begynt å kjenne på de praktiske problemene som flytting innebærer. En undersøkelse av flytting fra Øst- til Vest-Tyskland etter gjenforeningen bekrefter at livstilfredsheten i året flyttingen skjedde eller også (blant menn) året før, var noe lavere enn i de andre årene før flyttingen (Melzer & Muffels, 2012). For å svare på problemstillingen benytter Ivlevs seg av en instrumentvariabelregresjon. To variabler brukes som instrument: Fars utdanning, målt i år, og om noen i familien ble drept eller skadet under 2. verdenskrig. Det antas at disse variablene fanger opp en langsiktig, underliggende tendens i den subjektive livskvaliteten som skyldes forhold i barndommen. Foreldre med lang utdanning antas å være i bedre stand til å ta vare på barnas behov, mens det å ha ofre for 2. verdenskrig i familien kan bidra til ekstra stolthet og samhold⁴. Regresjonsanalysen viser at disse instrumentene faktisk er korrelert med livstilfredsheten i tilstrekkelig høy grad, og når variasjonen i livstilfredshet som skyldes disse variablene brukes i regresjonsanalysen, tyder resultatene på at intensjoner om utvandring er positivt korrelert med tilfredshet. Jo høyere livstilfredshet, jo større er med andre ord sannsynligheten for å ha intensjoner om flytting ut av landet.

Dette er interessante resultater, og tyder på at det kan finnes en livskvalitetsparallell til et ofte referert funn, at nylig ankomne innvandrere har god fysisk helse. I engelskspråklig litteratur omtales det som «the immigrant health advantage» (Riosmena, Kuhn, & Jochem, 2017). En slik konklusjon avhenger imidlertid av om en godtar de nevnte instrumentene som valide, framfor alt premisset om at de bare påvirker emigrasjonsintensjoner gjennom livstilfredsheten,

⁴ Flertallet av landene som inngikk i studien var tidligere østblokkland, der erfaringene fra 2. verdenskrig har spilt en stor rolle for den nasjonale identiteten, og der veteranene og ofrene fra krigen har høy status.

og ikke på andre måter⁵. Andre forskningsresultater peker i en annen retning, at det er de minst tilfredse som er mest tilbøyelige til å ha flytteønsker (Otrachshenko & Popova, 2014), men da uten bruk av instrumentvariabelregresjon.

Vi vet lite om dette fra norske undersøkelser, men studier av dødeligheten blant innvandrere tyder på at de er positivt selektert helsemessig. Innvandrere i Norge har nesten 20 prosent lavere dødelighet enn den øvrige befolkningen, kontrollert for ulike påvirkningsfaktorer. Blant yngre innvandrere er dødeligheten hele 50 prosent mindre (Syse, Strand, Næss, Steingrimsdóttir, & Kumar, 2016). Det er bare innvandrere som har vært i Norge i mer enn 30 år som har høyere dødelighet enn den øvrige befolkningen.

⁵ Ivlevs innrømmer at det kan settes spørsmålsteget ved om fars utdanning bare har innflytelse på flytteintensjoner gjennom å påvirke den subjektive livskvaliteten. Han gjennomfører derfor en statistisk test på om instrumentvariablene er eksogene («instrument over-identification test»). Testen tyder på at instrumentene fungerer som de skal, men den forutsetter at minst en av instrumentvariablene er eksogen. Denne antakelsen hviler fortsatt på et usikkert grunnlag.

5. Teori

5.1. Sosiale sammenligninger

Det finnes mange teoretiske tilnærminger og modeller som tar sikte på å forklare variasjoner i tilfredshet og andre indikatorer på livskvalitet. En av dem, sosial sammenligningsteori, vektlegger at hvordan vi opplever å ha det, i vesentlig grad er basert på hvem vi sammenligner oss med. I sosiologien har et viktig begrep vært relativ deprivasjon eller forholdstap. Gruppene en sammenligner seg med, referansegruppene, kan variere over tid og ha en viss fleksibilitet. For innvandrere kan referansegruppene endre seg over tid, fra pre- til postmigrasjonsfasen. Mens referansegruppen i den første tiden etter migrasjonen kanskje vil være de en dro sammen med fra samme land, eller venner og bekjente i hjemlandet som ikke reiste, kan referansegruppen endres etter hvert som botiden i det nye landet øker. For etablerte innvandrere som er integrert i det norske samfunnet er det kanskje mest aktuelt å sammenligne seg med majoritetsbefolkningen, for eksempel kolleger i samme bedrift. Disse endringene i referansegruppene kan paradoksalt nok føre til at objektive forbedringer i lønn mv. ikke nødvendigvis oppleves slik. 2. generasjon vil sannsynligvis sammenligne seg med majoritetsbefolkningen i samme alder, og kan ha mindre toleranse for lønnsforskjeller enn foreldregenerasjonen. Sosial sammenligningsteori er kanskje særlig relevant for tilfredshet med inntekt og andre materielle goder, men kan ha mindre relevans for goder som er mindre synlige.

5.2. Behovsteori

En annen type teorier understreker at alle mennesker har visse grunnleggende behov som må tilgodeses, hvis en skal unngå lidelse og misnøye. Behovsteori har ulike varianter. Den mest kjente behovsteorien er utvilsomt Maslows hierarkimodell (Maslow, 1968). Nederst i hierarkiet var de grunnleggende fysiologiske behovene (som behovet for mat og vann), på de neste nivåene kom behovene for trygghet, for kjærlighet, for anerkjennelse og respekt (esteem), og endelig, på det høyeste nivået, behovet for selvrealisering.

Maslows hierarkimodell har fått mye kritikk, blant annet er det reist tvil om behovene virkelig er universelle. Den fundamentale betydningen av å tilfredsstillere behov for trygghet, tilhørighet og selvrespekt/anerkjennelse er best underbygd, se referanser gjengitt i Barstad (2014, s. 28). Teorien til de amerikanske psykologene John Deci og Richard Ryan, *Self-Determination Theory* (Deci & Ryan, 2000), er kanskje den mest siterte behovsteorien i dagens psykologi. Ifølge teorien finnes det tre grunnleggende psykologiske behov:

1. Behovet for autonomi, som er behovet for å styre seg selv og velge i tråd med egne verdier.
2. Behovet for kompetanse, som er behovet for å beherske og mestre omgivelsene.
3. Behovet for relasjoner, som er behovet for å knytte seg til andre mennesker, elske og bli elsket.

For problemene innvandrere har i møtet med et nytt samfunn, er det kanskje særlig behovene for relasjoner og kompetanse/mestring som blir utfordret, siden kompetansen i noen grad er kulturspesifikk. Innvandrere må bruke tid på å mestre normer og krav i en ny kultur, ikke minst språk. De har også forlatt mange venner og familiemedlemmer i hjemlandet, og kan derfor være utsatt for isolasjon og ensomhet i en kortere eller lengre overgangsfase. Opplevelser av diskriminering er en utfordring for tilfredsstillelsen av alle de tre psykologiske behovene.

5.3. Akkulturasjon

Å tilpasse seg en ny kultur, akkulturasjon, er ofte stressende, jf. begrepet akkulturasjonsstress (Hombros-Mendieta, Gomez-Jacinto, Dominguez-Fuentes,

& Garcia-Leiva, 2013). Det finnes forskjellige måleinstrumenter for denne typen stress, som kan bestå i kommunikasjonsproblemer, skyldfølelse og andre vansker i relasjon til familien i hjemlandet osv. Phinney, Horenczyk, Liebkind og Vedder (2001) refererer til et skille mellom fire strategier i innvandrenes møte med en ny kultur (akkulturasjonsstrategier). De fire strategiene defineres av svaret på to spørsmål: Er det ansett som verdifullt å ta vare på sin opprinnelige kulturarv? Er det ansett som verdifullt å utvikle relasjoner med samfunnet en inngår i? Hvis svaret på begge er ja, definerer det en integrasjonsstrategi, hvis svaret på begge er nei innebærer det marginalisering. Et negativt svar på det første, men positivt på det andre innebærer assimilering, mens det motsatte er separasjon. Flere undersøkelser tyder på at de som «velger» (i den grad det er snakk om bevisste valg) en integrasjonsstrategi har best psykologisk tilpasning (Blom, 2010; Hombrados-Mendieta et al., 2013). En bikulturell eller integrert identitet er best (men ikke alle studier finner dette blant voksne innvandrere, som vi skal se i litteraturgjennomgangen seinere).

For å forstå innvandrenes opplevde velferd, er det viktig å ta hensyn til at de på flere måter beholder en tilknytning til opprinnelseslandet, og at dette har ringvirkninger for situasjonen i tilflyttingslandet. For noen kommer det til uttrykk gjennom forpliktelser om å sende penger tilbake til familien i opprinnelseslandet. En nylig studie viste at det å sende penger til hjemlandet (remittances) hadde en negativ sammenheng med boligeie blant innvandrere i Kanada (Kuuire, Arku, Luginaah, Abada, & Buzzelli, 2016). Et slikt funn tyder med andre ord på at boligkarrieren til en viss grad «ofres» til fordel for å kunne sende penger hjem.

Hvis det er slik at innvandrerne gjennomgående ikke opplever at de har det bedre etter flyttingen, eller at forbedringen ikke blir så stor som antatt, hva kan forklare dette? En del immigranter oppgir at de tok feil og var for optimistiske med hensyn på å oppnå levekårene som de ønsket seg (Hendriks, 2015, s. 344). I psykologien er det en omfattende litteratur om såkalt «forecasting bias» – altså at en tar feil av hva som vil gjøre en lykkelig. Denne litteraturen er gjennomgått av Kahneman (2012). Det er blant annet en fare for at den som vurderer å flytte legger for mye vekt på materielle omstendigheter og for lite på de sosiale. En del forskning tyder på at det er de ikke-økonomiske faktorene som betyr mest for lykken på lengre sikt.

5.4. Tilpasning og ressurser

Flyktninger og andre innvandrere står overfor den fundamentale utfordringen med å tilpasse seg nye omgivelser, både fysisk, sosioøkonomisk og kulturelt. Ryan, Dooley og Benson (2008) har presentert en modell for forståelsen av hvordan denne tilpasningen forløper. Modellen bygger på teorier om hvordan stress oppstår, nemlig når belastningene og kravene til tilpasning er større enn tilgangen på ressurser. *Ressurser* er grunnlaget for evnen til tilpasning. Ressurser er definert som midlene innvandrene bruker til å tilfredsstille behov, realisere mål og håndtere krav. De skiller mellom fire typer ressurser: *personlige* (fysiske, som helse, og psykologiske, som ferdigheter og personlighetstrekk, herunder håp og selvfølelse), *materielle*, *sosiale* (positive aspekter ved sosiale relasjoner) og *kulturelle* (ferdigheter, kunnskaper og virkelighetsoppfatninger som er lært innenfor en bestemt kulturell kontekst).

Andre elementer i denne forklaringsmodellen er behov, personlige mål, krav og begrensninger. *Behov* er definert som grunnleggende fysiske og psykologiske behov. De psykologiske er blant annet trygghet, tilhørighet, verdsetting, mening, og en opplevelse av kontroll. *Personlige mål* (preferanser) har også betydning for opplevd velferd, men i mindre grad enn behov. *Krav* er hendelser eller situasjoner som krever at menneskelige ressurser blir mobilisert, fordi de setter behovsdekningen i fare eller undergraver personlige mål. Noen av disse kravene er

det de omtaler som «aversive demands»: Uventede eller ukontrollerbare negative hendelser, slik som vold, diskriminering, dårlig helse etc. Innvandreren kan i tillegg oppleve *begrensninger* av forskjellig art, en serie av barrierer i tilgangen på ressurser i det nye hjemlandet. Her skiller det mellom *personlige* begrensninger (internaliserte kulturelle verdier og oppfatninger som tilsier visse handlinger, som tradisjonelle kjønnsroller) og begrensninger av *miljømessig/strukturell* art. Et eksempel på det siste er at institusjoner stenger tilgangen til ressurser, for eksempel ved at utdanningen fra hjemlandet ikke blir godkjent.

Denne ressursbaserte modellen gir en ramme for forståelse av alle faser i ut- og innvandringsprosessen, både før selve utvandringen, under utvandringen og i de ulike fasene etter at flyttingen til et nytt land har blitt gjennomført. For å kunne gjennomføre utvandringen kreves en rekke ressurser, både personlige (som optimisme og pågangsmot), sosiale, materielle og kulturelle. At utflyttingen i mange sammenhenger er så ressurskrevende er sannsynligvis den viktigste forklaringen på den positive seleksjonen av innvandrere, helsemessig og (kanskje) med hensyn på livskvalitet (jf. Ivlevs). Modellen viser også at det er grunn til å forvente store interne forskjeller mellom innvandrere, avhengig av hvilke ressurser de tar med seg til sitt nye hjemland, og i hvilken grad innflyttingslandet stiller ressurser til rådighet og klarer å skape et miljø uten for mange stressorer.

Innvandrerne som i utgangspunktet har lite ressurser er mer sårbare for ytterligere tap, mens personer som har tilgang til visse kritiske ressurser lettere kommer inn i en god sirkel. Et åpenbart eksempel på en viktig ressurs som letter tilpasningen til det nye hjemlandet er språklige ferdigheter. Et annet er en sikker legal status.

Subjektiv livskvalitet kan også plasseres i et ressursperspektiv. Ifølge «broaden-and-build»-teorien til den amerikanske psykologen Barbara Fredrickson (2009), bygger positive følelser ressurser, både i form av mental balanse, sosiale relasjoner og god fysisk helse. Lykke kan forstås som en form for «emosjonell kapital» som bidrar til flere former for måloppnåelse (Diener & Biswas-Diener, 2008).

6. Høyere livskvalitet for innvandrerne etter flyttingen?

Hendriks (2015) konkluderer i sin litteraturgjennomgang med at forskningen har gitt sammensatte og ikke helt entydige svar på om migrasjonen fører til økt livskvalitet eller ikke. Et hovedproblem i denne forskningen er at den som regel er basert på tverrsnittsdata; den mangler med andre ord opplysninger om hva som skjer med migranter over tid, før og etter flyttingen.

6.1. Analyser basert på tverrsnittsdata

Framgangsmåten i en del studier om dette er å sammenligne innvandrernes livskvalitet med livskvaliteten i landet de forlot, for mest mulig sammenlignbare grupper. En av de mest omfattende av disse studiene henter data fra Gallup World Poll for perioden 2009-2011, se IOM (2013). I undersøkelsen skilles det mellom inn- og utvandringen fra henholdsvis høyinntektsland (Nord) og lav-/middelinntektsland (Sør). I analysen sammenlignes migrantene med tilsvarende grupper (det vil si med samme alder, kjønn og utdanning) i hjemlandet, for å få et inntrykk av hva som ville skjedd hvis emigrantene ikke hadde reist. For hver innvandrers og utfallsvariabel, som livstilfredshet, beregnes en predikert verdi basert på det gjennomsnittlige nivået i innvandrernes hjemland og sammenhengen med variablene alder, kjønn og utdanning i hjemlandet. Til slutt sammenlignes den faktiske og den predikerte, antatt kontrafaktiske, verdien (IOM, 2013, s. 167). Sammenligningen gjøres imidlertid bare for innvandrere som har bodd minst fem år i det nye landet.

Studien tyder på at innvandringens konsekvenser er avhengig av hvilke flyttestrømmer en ser på. Innvandrere til høyinntektsland (Nord) vurderer livene sine som bedre enn tilsvarende grupper i landene de kommer fra. Personer som innvandrer til lav- og mellominntektsland (Sør) vurderer derimot livene sine som like gode eller dårligere enn lignende grupper i hjemlandet. Hva er bedre for personene i den største gruppen, de som innvandrer fra sør til nord? Framskrittene er tydelige på flere områder, slik som opplevelsen av trygghet når en beveger seg ute. Sammenlignet med tilsvarende grupper i hjemlandet rapporterer de etablerte innvandrerne i Nord om mindre korrupsjon, og de har mer tiltro til politiet, rettssystemet og valgprosessen. Innvandrerne er også svakt mer fornøyd med helsa, og betydelig mer fornøyd med helsetjenestene. Derimot ser det ut til å være en negativ korrelasjon med sosiale nettverk; den sosiale tilknytningen er bedre blant antatt sammenlignbare grupper i hjemlandet.

En undersøkelse av innvandringen til Kanada (Frank, Hou, & Schellenberg, 2016) gjør en del av de samme funnene. I studien sammenlignes forskjellige immigrantgrupper tilfredshet, på grunnlag av kanadiske surveydata, med data fra World Value Survey som viser tilfredshetsnivået i opprinnelseslandet. I analysen tas det hensyn til mulige forskjeller mellom innvandrerne og befolkningen i opprinnelseslandet ved å kontrollere for kjønn, alder, utdanning, ekteskapeleg status, sysselsetting, selvvurdert helse og bosted. Kanada har et poengsystem for seleksjon av innvandrere som det er viktig å ta hensyn til. De viktigste seleksjonskriteriene for innvandring er ifølge studien alder, utdanning, helse og antatt evne til å inngå i arbeidsstyrken («employability»). Hovedfunnet i undersøkelsen er at de fleste innvandrergruppene i Kanada har høyere livstilfredshet enn befolkningen i opprinnelseslandet, kontrollert for de nevnte faktorene. Immigranter som kommer fra fattige land, det vil si land med lav bnp, har en sterkere «økning» i livstilfredshet enn andre.

Undersøkelser basert på tverrsnittsundersøkelser som dette tyder med andre ord på at de som har flyttet fra fattige utviklingsland til relativt utviklede land, eller

mellom utviklede, rike land, ofte opplever høyere livskvalitet enn de som ikke har flyttet. Men det er unntak, som Hendriks (2015) viser, og disse undersøkelsene tar heller ikke hensyn til uobserverte forskjeller mellom utvandrere og bofaste. Hvis Ivlevs (2015) har rett i at det er en seleksjon av de lykkeligste og mest tilfredse blant innvandrerne, er det grunn til å tro at den positive effekten blir overvurdert. Et tilleggsproblem er at innvandringsgrunnene kan variere mellom fattige og rike land, og at det er dette som forklarer forskjellene.

Nikolova og Graham (2015) benytter seg også av tverrsnittsdata fra Gallup World Poll, for perioden 2005-2013, men begrenser seg til å studere emigrasjonen fra de tidligere kommunistlandene i Øst-Europa og Sovjetunionen. Disse forfatterne bruker et spørsmål til personer som ikke har flyttet, om de har et ønske om å bosette seg i et annet land, som grunnlag for en estimering av forholdet mellom flytting og livskvalitet. De lager en syntetisk kohortstudie, basert på antakelsen om at de som uttrykker intensjon om å flytte kan representere innvandrerne før de flytter. Forskjellen i tilfredshet mellom de som har intensjon om flytting og de som ikke har intensjon om dette, sammenlignes med forskjellen mellom de som har utvandret og de som er bofaste uten ønske om å flytte. Gruppene som skal sammenlignes gjøres mest mulig like hverandre, ved hjelp av såkalt «propensity score matching».

Som avhengige variabler og mål på subjektiv livskvalitet bruker Nikolova og Graham Cantrils stige⁶ (skala fra 0-10) og tilfredsheten med friheten til å gjøre valg i livet. Hovedfunnet er at de som har flyttet fra de tidligere østblokklandene skårer vel 1 poeng høyere på 0-10 skalaen enn de som ikke har flyttet, i tillegg til at flytterne har høyere inntekter og større tilfredshet med friheten til å velge. Personer som har innvandret og vært i mottakerlandet i mindre enn fem år er mer fornøyd enn de som har vært der i lengre tid (kontrollert for variabler som inntekt, utdanning, sysselsetting og helse). Den positive betydningen av inntekt er sterkest blant dem som har vært i landet i mer enn fem år. De finner også, som den andre forskningen vi har sett på, ulikheter mellom flyttestrømmene. Det er store forskjeller mellom flytting til land sør i Europa (Hellas, Italia og Spania) og til andre rike vestlige land. Innvandrere til landene i sør har langt lavere inntektsvekst og ingen estimert økning i livstilfredshet og opplevd handlingsfrihet.

Undersøkelsen til Nikolova og Graham har en design som gjør at en sannsynligvis kommer noe nærmere en reell kausal effekt enn de tidligere studiene basert på tverrsnittsdata og tradisjonelle regresjonsanalyser. At de har data om flytteintensjoner gir et viktig bidrag til dette; som også Ivlevs viser, er det mye som tyder på at et ønske om å flytte er en god indikasjon på faktisk flytteeatferd. Det er likevel klare begrensninger i analysen; uobserverte forskjeller mellom gruppene som sammenlignes kan likevel påvirke resultatene. Matchingteknikker som «propensity score matching» løser ikke problemet med seleksjon på uobserverte variabler (Finseraas & Kotsadam, 2013, s. 374).

Bartram (2013) tar for seg en lignende flyttestrøm som Nikolova og Graham: flyttingen fra land i Øst-Europa til Vest-Europa. Datagrunnlaget er to årganger av European Social Survey (ESS, runde 4 og 5). Bartram finner at selv om de som har flyttet ser ut til å være lykkeligere enn de som ble igjen, er det tegn til at dette skyldes en positiv seleksjon, at de som flyttet var lykkeligere i utgangspunktet, slik Ivlevs finner. For å kontrollere for endogenitet, brukes en to-trinns «treatment effects» modell. I det første trinnet estimeres valget av flytting som funksjon av blant annet egen utdanning og mors og fars utdanning. Resultatene fra denne

⁶ I dette spørsmålet bes respondenten forestille seg en stige med trinn som er nummerert fra 0 på bunnen til 10 på toppen. 0 skal representere det verst mulige livet for respondenten og 10 det best mulige. Respondenten bes så om å angi hvor på stigen han eller hun befinner seg, slik livet er nå (OECD, 2013).

modellen brukes så i det andre trinnet, i estimeringen av livstilfredshet. Bartram understreker at en må være forsiktig i tolkningen av slike modeller, siden de er sårbare for feilspesifisering i første trinn. Det er begrenset med informasjon i ESS som kan brukes til å predikere valget av flytting. Men igjen kommer det fram at det er forskjell mellom land: Resultatene tyder på at personer som flyttet fra Tyrkia, Russland og Romania har blitt lykkeligere, selv ved kontroll for endogenitet, mens flytterne fra Polen har blitt betydelig mindre lykkelige.

Bartram (2015) har analysert en annen flyttestrøm, fra Belgia, Sveits, Tyskland, Frankrike, Storbritannia og Nederland til land i det sørlige Europa: Spania, Portugal, Hellas og Kypros. Datagrunnlaget er igjen ESS, runde 1-5. Konklusjonen er i tråd med funnene til Nikolova og Graham. En analyse med bruk av matchingteknikker tilsier at deltakerne i denne flyttestrømmen ble noe mindre lykkelige etter flyttingen.

6.2. Analyser basert på longitudinelle data

Det er likevel vanskelig å trekke særlig sikre slutninger om endringer over tid, i mangel av longitudinelle data. Avslutningsvis i dette kapitlet skal vi se nærmere på et lite antall undersøkelser som har fulgt innvandrerne over tid. Hendriks finner bare en studie som har sammenlignet livskvaliteten før og etter innvandringen. Dette er en undersøkelse av finskattede innvandrere fra det som tidligere ble kalt Ingermanland, nå en del av Russland, til Finland. Disse innvandrerne rapporterte om høyere tilfredshet med livet henholdsvis ett og tre år etter migrasjonen sammenlignet med situasjonen ett år før de flyttet (Lonnqvist, Leikas, Mahonen, & Jasinskaja-Lahti, 2015; Mahonen, Leinonen, & Jasinskaja-Lahti, 2013). Svakheterne ved studien er at innvandrerne ikke ble fulgt over særlig mange år etter flyttingen, og at den mangler en kontrollgruppe av personer som ikke flyttet.

I den nevnte studien viste det seg også at de psykologiske konsekvensene ikke var helt entydige. Mens tilfredsheten steg, sank selvfølelsen (self-esteem). En mulig tolkning er at mens livstilfredsheten er følsom for endringene i de materielle omstendighetene og tjenestetilbudet, fanger endringene i selvfølelsen i større grad opp problemene knyttet til å finne sin plass i et nytt samfunn.

En annen undersøkelse av innvandringens konsekvenser har både en kontrollgruppe og data om endringer over tid, riktignok etter at innvandringen fant sted. Den aktuelle flyttestrømmen er fra stillehavsøya Tonga til New Zealand (Stillman, Gibson, McKenzie, & Rohorua, 2015). Alle bosatte på Tonga som fyller visse kriterier, avhengig av alder, språkbeherskelse, helsetilstand og karaktertrekk, kan søke om å få emigrere til New Zealand. Blant dem som oppfyller kriteriene trekkes et tilfeldig utvalg som får tillatelse til å utvandre. De uttrukne utgjør omtrent 10 prosent av dem som oppfyller kriteriene. De heldige utvalgte har da seks måneder på seg til å finne en jobb som gir en lønn som er minst like høy som minimumslønnen i New Zealand. En spørreundersøkelse basert på dette naturlige eksperimentet ble gjennomført både for et tilfeldig utvalg av dem som fikk emigrere og blant dem som ikke ble trukket ut. Undersøkelsen ble gjennomført to ganger, første gang ett år etter at innvandrerne ankom New Zealand og andre gang fire år etter, både for eksperimentgruppen i New Zealand og kontrollgruppen i Tonga.

Funnene gir et nyansert bilde av effektene av å emigrere fra det fattige Tonga til det relativt rike New Zealand, der bnp per innbygger er mer enn fem ganger så høyt. Inntektene ble, ikke overraskende, langt høyere. Den psykiske helsa ble også bedre (målt ved MHI-5⁷), og det var en økning av andelen som opplevde at

⁷ MHI-5 er en indeks for mental helse, basert på fem spørsmål. Det spørres om hvor stor del av tiden den siste måneden at en person har vært langt nede, følt seg rolig og harmonisk, følt seg nedfor og

inntektene var tilstrekkelige til å dekke behovene i hverdagen. Derimot ble andelen av tiden man opplevde å være glad redusert, basert på spørsmålet om dette i MHI-5, og den egenvurderte sosiale respekten var også lavere, sammenlignet med kontrollgruppen. Denne forskjellen var ikke til stede etter det første året, men ble først synlig etter fire år.

Undersøkelsen tyder med andre ord på at flyttingen fra et fattig utviklingsland til et rikt land gir bedre materielle kår og psykisk helse, men heller mindre enn mer glede og opplevd respekt i samfunnet. På samme måte som den finske longitudinelle studien gir den et bilde av flyttingen til et annet land som en «blandet velsignelse». Undersøkelsen gir dessverre ikke svar på hva de langsiktige konsekvensene av innvandringen, utover de fire første årene, vil være.

Det finnes en undersøkelse der flytterne har blitt fulgt i lang tid etter flyttingen. Det dreier seg om det tyske sosioøkonomiske panel (GSOEP), en årlig undersøkelse i Tyskland som følger de samme personene over lengre tid. Undersøkelsen startet opp i 1984. Flyttestrømmene er mellom de tidligere nasjonalstatene Øst-Tyskland og Vest-Tyskland, etter gjenforeningen i 1989. Både flyttere og bosatte er fulgt fram til 2008. Siden vi her har paneldata med de samme personene, er det mulig å se om endringen i bosted, fra øst til vest, er forbundet med en endring i tilfredsheten med livet, alt annet likt. I slike fast effektmodeller, holdes alle uobserverte egenskaper som ikke endrer seg over tid, som personlighetsforskjeller, konstant.

Hovedkonklusjonen i en undersøkelse basert på GSOEP er at flyttingen fra Øst- til Vest-Tyskland hadde positive effekter på tilfredsheten med livet, særlig for kvinner (Melzer & Muffels, 2012). I fast effekt (FE) analysen økte menn som flyttet fra øst til vest sin livstilfredshet med 0,5 poeng på skalaen fra 0 til 10, mens kvinner økte den med 0,7. På tross av forbedringen var de tidligere øst-tyskerne likevel mindre tilfredse med livet enn de innfødte vest-tyskerne. Analysen sannsynliggjør at forbedringen kunne vært langt større, framfor alt blant menn, hadde det ikke vært for den negative innflytelsen fra sosiale sammenligninger. I undersøkelsen ble det laget mål på inntekten i en antatt referansegruppe, det vil si gjennomsnittsinntekten blant personer med samme alder (pluss/minus tre år) og med samme nåtidige eller tidligere yrke som den intervjuede. Når inntekten til referansegruppen økte, hadde det sterkt negative effekter på tilfredsheten blant menn som hadde flyttet. Menn som flyttet fra øst til vest var særlig negativt påvirket av sammenligninger med kolleger, både i øst og vest.

I denne undersøkelsen var den relative inntekten sterkere korrelert med livstilfredshet enn den absolutte inntekten. Her er vi på sporet av en viktig mekanisme som kan bidra til å forklare hvorfor innvandrere ikke nødvendigvis får det bedre etter flyttingen til et rikere land. Selv om den enkelte øker sin absolutte inntekt, kan det godt være at den relative inntekten synker. Men om dette får negative konsekvenser, avhenger av hvem innvandrerne ser det som mest naturlig å sammenligne sine inntekter med. Hvis referansegruppen er innvandrere fra samme land, eller familie og venner i hjemlandet, er det ikke sikkert at sammenligningen blir negativ. Men over tid kan dette endre seg, som vi var inne på tidligere. I tilfellet med flyttingen fra øst til vest i Tyskland ser det ut til at de relative inntektssammenligningene hadde negative virkninger. Alt i alt var det likevel en positiv «gevinst» av flyttingen; de som flyttet ble mer tilfredse med livene sine.

Som vi har vært inne på, gir ikke regresjonsanalyse med faste effekter kontroll på uobserverte forskjeller som varierer over tid. I hvilken grad det kan sies å være en

trist, følt seg veldig nervøs, følt seg glad. Disse spørsmålene har også vært brukt i de norske levekårsundersøkelsene (Barstad, 2011).

kausalt effekt av flyttingen er derfor uavklart, selv med så gode data som GSOEP representerer. Det må også sies at denne flyttingen har en spesiell karakter. Selv om øst og vest i Tyskland hadde vært selvstendige nasjoner i flere tiår, var de nå, etter gjenforeningen, ett land. Det var neppe språkbarrierer eller store kulturelle forskjeller som måtte overvinnnes for dem som flyttet. Denne flyttestrømmen er derfor neppe særlig representativ for andre flyttinger, ikke minst de som skjer fra fattige til rike land.

6.3. Oppsummering

Oppsummert er det vanskelig å trekke noen helt entydige konklusjoner. Med forbehold for de metodiske vanskelighetene og mangelen på longitudinelle data og naturlige eksperimenter, ser det ut til at ja, innvandrere kan få høyere subjektiv livskvalitet gjennom flyttingen til et annet land, men at virkningen varierer både med mål på livskvalitet og hvilke flyttestrømmer en ser på. Variasjonen mellom flyttestrømmene har vært et gjennomgangstema, også i de mer metodisk avanserte undersøkelsene. Virkningen ser ut til å variere både med landet en flytter fra og landet en flytter til. Flytting til rikere land er gjennomgående forbundet med større tilfredshet, mens det ikke er slik for flyttingen til fattige land. Dette stemmer godt med det vi skal se seinere, at trekk ved tilflyttingslandene på makronivå, slik som lav korrupsjon og positive holdninger til innvandrere, er korrelert med høyere tilfredshet blant innvandrere.

7. Like høy livskvalitet som majoritetsbefolkningen?

7.1. Psykisk helse i norsk og utenlandsk litteratur

Det er en omfattende litteratur om psykisk helse blant innvandrere, og vi har ikke anledning til å gå dypere inn i denne forskningen her. Men fordi psykisk helse som fenomen overlapper med subjektiv livskvalitet (negativ affekt som tristhet og angst inngår for eksempel både som et viktig element i psykisk helse og i subjektiv livskvalitet), og dårlig psykisk helse dessuten kan være en viktig årsak til lav livstilfredshet (Barstad, 2016), skal vi gi en oversikt over noen hovedfunn.

Flertallet av undersøkelser om dette i Norge finner at innvandrere er en utsatt gruppe, ifølge en artikkel som oppsummerer forskningen på feltet (Abebe, Lien, & Hjelde, 2014). Det er særlig innvandrere fra lavinntektsland som har dårligere psykisk helse enn majoritetsbefolkningen. Blant voksne er funnene forholdsvis konsistente. Blant ungdom er resultatene mer tvetydige, selv om det er flest studier som viser en overhyppighet av problemer blant unge innvandrere. Noen undersøkelser tyder imidlertid på små forskjeller eller en fordel for dem med innvandringsbakgrunn. En studie blant tyrkiske ungdommer fant at disse hadde like høy livstilfredshet som norske ungdommer, og ikke dårligere mental helse, kontrollert for ulike demografiske variabler (Virta, Sam, & Westin, 2004). Et annet eksempel er en undersøkelse blant 2. generasjon vietnamesere som viste at disse (i alderen 4-18 år) hadde bedre mental helse enn norske barn og unge. Om 2. generasjons ungdom kommer bedre ut enn 1. generasjons ungdom, er ikke helt entydig. En undersøkelse fra Oslo fant at 2. generasjon kom bedre ut, men at dette varierte med kjønn. Blant guttene var 2. generasjon mer utsatt for psykiske problemer (se Abebe et al. (2014) for referanser og nærmere beskrivelse av disse undersøkelsene). Risikofaktorer for dårlig psykisk helse blant innvandrere i Norge er ifølge oversiktsartikkelen blant annet lav inntekt, manglende sysselsetting, ulike negative livshendelser, mangel på sosial støtte, tidligere traumatiske erfaringer, kronisk atskillelse fra familien og opplevd diskriminering.

Blom (2008) rapporterer, på grunnlag av et anerkjent spørsmålsbatteri om psykiske problemer (Hopkins Symptoms Checklist-5), at 9 prosent av den voksne befolkningen og 27 prosent av innvandrerbefolkningen har psykiske vansker⁸. Andelen er særlig høy blant kvinner. Det empiriske grunnlaget for dette funnet er en sammenligning mellom de ordinære levekårsundersøkelsene for hele befolkningen og en egen undersøkelse blant innvandrere og etterkommere med minst to års botid i Norge. Innvandrerne hadde bakgrunn fra Bosnia-Hercegovina, Serbia-Montenegro, Tyrkia, Irak, Iran, Pakistan, Vietnam, Sri Lanka, Somalia og Chile. Undersøkelsen avdekket betydelige variasjoner etter landbakgrunn. Den høyeste andelen med psykiske helseproblemer, hele fire av ti, ble rapportert av innvandrere med bakgrunn fra Iran og Irak. Lavest innslag av psykiske helseproblemer (16 prosent) var det blant innvandrere og etterkommere med bakgrunn fra Sri Lanka og Somalia (Blom, 2008, s. 29)

Ifølge denne undersøkelsen var det også langt mer vanlig med psykosomatiske plager blant innvandrere enn i befolkningen som helhet. Mest utbredt var plager som ”smerter i kroppen”, ”hodepine eller migrene” og ”tretthet og slapp”. Om lag to av ti i befolkningen og fire av ti blant innvandrere og etterkommere oppgav at de hadde hatt slike plager i løpet av de siste tre månedene. Blant personer med bakgrunn fra Tyrkia hadde halvparten vært plaget av dette. Mens andelen som var

⁸ I denne sammenligningen er det tatt hensyn til forskjeller i alder-, kjønn- og bostedsfordeling mellom innvandrerpopulasjonen og befolkningen som helhet.

irritabel eller aggressiv var 22 prosent blant innvandrerne, var den 9 prosent i hele befolkningen.

I en seinere rapport, basert på den samme undersøkelsen blant innvandrere, har Blom (2010) sett nærmere på sammenhengen mellom psykisk helse og forskjellige bakgrunnsfaktorer. I en multivariat regresjonsanalyse finner Blom en overraskende svak sammenheng med gode norskferdigheter og utdanning. Gode norskferdigheter har bare betydning blant menn. Sosiale ressurser, som å ha ektefellen eller samboeren i Norge, er korrelert med færre psykiske problemer. Ikke overraskende bidrar negative opplevelser som diskriminering og vold/trusler til redusert psykisk helse. Blant sysselsatte er det en signifikant negativ korrelasjon med dårlig arbeidsmiljø. Å disponere materielle ressurser virker også dempende på risikoen for psykiske problemer.

I internasjonal forskning er ikke funnene helt entydige, men de fleste oversiktsartiklene på feltet konkluderer med at 1. generasjons innvandrere har dårligere psykisk helse enn majoritetsbefolkningen (Close et al., 2016). Det er særlig store forskjeller knyttet til risikoen for posttraumatisk stress-syndrom (PTSD). Mange undersøkelser tyder også på at innvandrere har større risiko for å utvikle psykoser. Men kjennetegn ved landene innvandrerne flytter til, har også betydning for psykisk helse. Risikoen for depresjon blant arbeidsinnvandrere er høyere hvis de flytter til land med et forholdsvis lavt bnp, sammenlignet med dem som innvandrer til rikere land (Close et al., 2016, s. 5). For flyktninger har ikke den økonomiske rikdommen samme betydning. Nedadgående sosial mobilitet (fra hjemland til innflyttingsland) er forbundet med økt risiko for psykiske problemer. Det er også mye som tyder på etniske minoriteter som opplever diskriminering har større risiko for å utvikle psykoser.

Det er ikke alle undersøkelser som finner en overhyppighet av psykiske problemer blant innvandrere. Som nevnt under gjennomgangen av norsk forskning, gjelder det særlig for ungdom. Noen studier finner at ungdom med innvandrerbakgrunn har like god eller bedre mental helse enn majoritetsbefolkningens ungdom. En av grunnene til at disse ungdommene kan ha bedre mental helse, ser ut til å ha sammenheng med familierelaterte forhold, slik som familiestruktur og -samhold. Ungdommene med innvandrerbakgrunn bor oftere i familier som har tette bånd, med relativt få skilsmisser og sterk støtte fra foreldrene (Mood, Jonsson, & Låftman, 2016).

7.2. Subjektiv livskvalitet i norske undersøkelser

La oss starte med en undersøkelse som riktignok ikke sammenligner livskvaliteten blant innvandrere med den øvrige befolkningen, men som er interessant som et av de sjeldne eksemplene på en longitudinell undersøkelse av innvandrere i Norge. Det dreier seg om en studie av vietnamesiske flyktninger, første gang intervjuet i 1982, så i 1985 og til sist i 2005-2006 (Tingvold et al., 2015). Det er riktignok en studie med et lavt antall deltakere (61). Et av funnene var at lav opplevd livskvalitet og dårlig psykisk helse var forbundet med flere «akkulturative plager» («acculturative hassles») på det siste målepunktet. Dette begrepet omfatter store og små plager som tilpasningen til en ny kultur ofte innebærer, blant annet språk- og kommunikasjonsproblemer og det kompliserte ved å skulle håndtere forventinger fra to forskjellige kulturer. Utdanningsnivået ved ankomst predikerte færre slike plager seinere, mens psykiske problemer i 1985 predikerte graden av akkulturative plager mer enn 20 år seinere. Det var påfallende vanlig med denne typen plager i utvalget, selv flere ti-år etter at de kom til Norge. Problemene som ble opplevd som mest plagsomme var knyttet til språk, som ikke å kunne forstå noe som ble sagt på norsk og ikke forstå noe en leste i en bok eller avis.

I forbindelse med en levekårsundersøkelse i Oslo, gjennomført i 2006 (Bråthen, 2007), ble innvandrere fra Pakistan, Sri Lanka og Somalia intervjuet. Den opplevde livskvaliteten var lavere i gruppene med innvandrerbakgrunn enn i den øvrige befolkningen. Ni av ti med bakgrunn i Norge, åtte av ti med bakgrunn i Pakistan, syv av ti med bakgrunn i Sri Lanka og to tredeler av personer med bakgrunn i Somalia mente at de hadde det svært godt eller ganske godt (Bråthen, 2007, s. 46). Det var færre med bakgrunn fra disse landene som sa at de hadde det svært godt, selv ved kontroll for en rekke andre egenskaper som kan påvirke subjektiv livskvalitet, inkludert familiefase, psykisk helse, utdanning og bosted.

I en analyse av Levekårsundersøkelsen 2008 var variabelen utenlands- versus norskfødt en av de inkluderte kontrollvariablene. Det ble brukt tre mål på subjektiv livskvalitet og psykisk helse: Tilfredshet med livet, MHI-5 og vitalitet⁹. Analysen viste at utenlandsfødte hadde lavere subjektiv livskvalitet enn norskfødte, kontrollert for kjønn og alder, familiestatus, forskjellige indikatorer på tilknytning til arbeidsmarkedet, inntekt og helse. Sammenhengen var forholdsvis sterk, omtrent like sterk som sammenhengen mellom livskvalitet og nedsatt helse (Barstad, 2011). MHI-5 og vitalitet var omtrent like høyt korrelert med fødeland som målet på tilfredshet¹⁰. Sammenhengen med fødeland var ikke lenger signifikant når det ble kontrollert for andre velferdsproblemer, slik som økonomisk utrygghet, ensomhet og en opplevelse av liten kontroll og mestring.

I en seinere analyse av Levekårsundersøkelsen EU-SILC 2013, ble også fødeland brukt som en av de uavhengige variablene i en multivariat regresjon (Barstad, 2016). I dette tilfellet ble de utenlandsfødte delt i to grupper: Den ene bestod av personer som var født i nordiske land eller andre EU28/EØS-land, eller i USA, Kanada, Australia og New Zealand. Den andre gruppen var personer som var født i Asia, Afrika, Latin-Amerika, Oseania unntatt Australia og New Zealand, eller i Europa utenom EU28/EØS. Som i analysen av Levekårsundersøkelsen 2008 var fødeland utenfor Norge forbundet med lavere livstilfredshet, på en skala fra 0 til 10, men i dette tilfellet var utslaget mindre enn i den forrige undersøkelsen. Det var bare personer med fødeland i Asia, Afrika, Latin-Amerika etc. som var mindre tilfredse med livet enn de norskfødte, når det ble kontrollert for ulikheter i kjønn, alder, bostedsstrøk og utdanningsnivå. Utslaget var bare -0.33 poeng på skalaen fra 0 til 10, under halvparten av estimatet for helse. Når forskjellige levekårsproblemer ble tatt inn i forklaringsmodellen, inkludert psykiske problemer, snudde fortegnet på estimatet for fødeland, fra svakt negativt til svakt positivt. Det ser med andre ord ut til at det var noe ved gruppen innvandrere som bidrar til høyere tilfredshet enn opphopningen av velferdsproblemer skulle tilsi. Hva det kan være er vanskelig å si, men en mulig årsak er, som vi tidligere har vært inne på, at innvandrerne er en særlig selektert gruppe på forskjellige egenskaper av betydning for livskvalitet, for eksempel optimisme og pågangsmot.

En annen mulighet er at de har andre grupper å sammenligne seg med enn nordmenn flest, enten det er venner og familie i landet de forlot eller innvandrere fra samme land. Men samtidig må en være oppmerksom på begrensningene i denne analysen. Dels omfatter den hele gruppen av utenlandsfødte, og dermed også de som har en eller to norskfødte foreldre. Viktige forskjeller i livstilfredshet kan skjule seg her. En annen begrensning er at de generelle levekårsundersøkelsene har en slagside i retning av å fange opp de best integrerte innvandrerne, de som har lært seg språket og kan svare godt for seg på norsk. Hvis en skal få med en bredere gruppe, må en gå til spesialundersøkelsene av levekår blant innvandrere, som

⁹ Et mål som var basert på fire spørsmål om hvor mye av tiden de siste fire ukene en hadde følt seg sliten, trøtt, vært full av tiltakslust og hatt mye overskudd

¹⁰ Ett av spørsmålene i MHI-5 er hvor stor del av tiden en hadde følt seg glad de siste 4 ukene. Når bare dette spørsmålet ble brukt som avhengig variabel, var det ingen signifikant sammenheng med fødeland.

sørger for at spørreskjemaene blir oversatt til innvandrernes morsmål, se Blom og Henriksen (2008).

7.3. Sammenligninger av subjektiv livskvalitet i internasjonal litteratur

Mens forskningslitteraturen gir sprikende og ikke helt entydige svar på om innvandrere opplever at de har det bedre etter flyttingen, er det større samstemthet om at innvandrerne i gjennomsnitt ikke oppnår samme livskvalitet som majoritetsbefolkningen. Dette er konklusjonen i samtlige av oversiktsartiklene vi har kommet over (Hendriks, 2015; IOM, 2013; Simpson, 2013). Som vi skal se, er det likevel variasjoner mellom de forskjellige undersøkelsene, og det er langt fra alltid at en finner noen forskjell. Svaret kommer blant annet an på hvilke faktorer en velger å kontrollere for. I mange analyser kontrolleres det for eksempel for helsetilstand. Da er det mulig å si at fødeland er korrelert med livskvalitet, kontrollert for andre demografiske variabler og helse. Men dette er en strategi som risikerer å undervurdere styrken på sammenhengen mellom innvandring og livskvalitet. Det kan skje hvis effekten av innvandring på livskvalitet er formidlet av, er indirekte gjennom, påvirkningen på helse. Innvandrere har i gjennomsnitt fysisk tyngre jobber enn den øvrige befolkningen (Giuntella & Mazzonna, 2015), som utgjør en belastning for helsa, og helse har vesentlig betydning for opplevd livskvalitet.

Hendriks (2015) gir den mest omfattende oversikten over funnene i litteraturen. 30 av 51 sammenligninger som er gjort i de ulike forskningsarbeidene viser at innvandrere har lavere subjektiv livskvalitet enn innfødte (natives). 17 viste ingen forskjell, mens bare fire viste at innvandrerguppen hadde høyere livskvalitet. At det noen ganger ikke er en forskjell kan ifølge Hendriks delvis forklares av at det før migrasjonen heller ikke var noen forskjeller i livskvalitet mellom fraflyttings- og tilflyttingslandene, at de inkluderte kontrollvariablene bidrar til å skjule gapet (som nevnt i eksemplet med helse) og at utvalgsstørrelsen i noen tilfeller er for liten til å oppdage signifikante forskjeller.

Jeg skal nå se nærmere på en del enkeltstudier, med særlig vekt på de som har blitt publisert så nylig at de ikke kom med i oversikten til Hendriks.

I forrige kapittel refererte vi til en større undersøkelse med data fra Gallup World Poll for perioden 2009-2011, se IOM (2013). I undersøkelsen ble det skilt mellom inn- og utvandringen fra henholdsvis høyinntektsland (Nord) og lav-/middel-inntektsland (Sør). Igjen tyder resultatene på at hvilke land en innvandrer til, og hvor en kommer fra, har betydning for forskjellene mellom innvandrerne og den øvrige befolkningen. Kontrollert for kjønn, alder og utdanning, har personer som innvandrer fra et høyinntektsland til et annet, omtrent samme vurdering av livet som majoritetsbefolkningen, og de er mer optimistiske. Personer som innvandrer fra Sør til Nord har derimot en mindre positiv vurdering av livene sine enn de innfødte, og bare de nyankomne innvandrerne, de som har vært i sitt nye hjemland i mindre enn fem år, er like optimistiske for framtida som de innfødte (IOM, 2013, s. 114-115).

En styrke ved materialet fra Gallup World Poll (GWP) er at de også har spørsmål om andre sider ved livskvaliteten enn de som dreier seg om vurderinger av hvordan en har det. I disse undersøkelsene blir det spurt om et knippe av positive og negative følelser dagen før. Av positive følelser ble det spurt om en opplevde glede (enjoyment) og lykke (happiness) mye av tiden. Gjennomgående var det litt mindre vanlig å ha slike følelser blant utenlandsfødte enn blant innfødte, med unntak av dem som flyttet fra et høyinntektsland til et annet; for dem var det ingen forskjell. Av negative følelser ble det spurt om bekymringer, stress, sinne og tristhet. Det var

en overhyppighet av tristhet blant alle innvandrergруппene, selv blant dem som flyttet mellom høyinntektsland. Ellers var det små forskjeller, men de som hadde flyttet fra Nord til Sør opplevde mer sinne enn de innfødte. For deltakerne i den største flyttestrømmen, fra lav- til høyinntektsland, var det, ved siden av noe mer tristhet, også en overhyppighet av bekymringer. Mens 49 prosent av de relativt nyankomne (mindre enn fem år i tilflyttingslandet) hadde opplevd mye bekymringer, var andelen 44 prosent blant de etablerte innvandrerne og 34 prosent blant innfødte.

Blir opplevelsen av hvordan livet arter seg bedre etter hvert som botiden øker? Tverrsnittundersøkelser kan vanskelig gi noe fullgodt svar på dette, siden de ikke følger de samme personene over tid, og ikke har mulighet til å skille mellom botid og innvandringskohort. Så langt den rekker, gir GWP-undersøkelsen et blandet bilde. Vurderingene av livet blir ikke bedre, om en skal dømme etter forskjellene mellom dem som har bodd i det nye landet i mindre enn fem år (nykommerne) og de som har bodd der lenger enn det (de etablerte). Unntaket er igjen de som flytter mellom høyinntektsland. For flytterne fra Sør til Nord er optimismen for framtida merkbart lavere blant de etablerte enn blant de nyankomne. Hvis vi isteden undersøker de positive følelsesmessige opplevelsene, er det ingen tegn til en bedre situasjon over tid. Blant dem som flytter mellom lavinntektsland, er det klare tegn til en forverring; de etablerte innvandrerne opplever mindre lykke og glede enn nykommerne. Heller ikke de negative følelsesmessige opplevelsene ser ut til å være særlig mindre utbredt blant etablerte enn nyankomne innvandrere. Blant dem som flyttet fra Sør til Nord var det som vist et lite fall i bekymringsnivået blant de etablerte.

Den vanligste kilden til kunnskap om innvandreres livskvalitet sammenlignet med majoritetsbefolkningen er European Social Survey (ESS), og jeg skal nå se nærmere på noen arbeider som er basert på denne kilden. Safi (2010) analyserer de tre årgangene 2002, 2004 og 2006. I alt 13 land inngår, inkludert Norge, og dekker aldersgruppen 18-65 år. Innledningsvis kontrasterer Safi to overordnede hypoteser om sammenhengen mellom innvandring og livskvalitet. Den første er assimileringshypotesen, «the straight line assimilation framework», som tilsier at den opprinnelige smerten forbundet med å forlate det kjente forsvinner over tid, innenfor og mellom generasjonene. Det antas at innvandrerne etter som tiden går og de integreres i samfunnet, blir mer og mer like den innfødte befolkningen. Den andre hypotesen tilsier at forskjellene ikke nødvendigvis vil avta. Ifølge denne hypotesen vil fiendtligheten og diskrimineringen som innvandrerne møter opprettholde deres lavere posisjon og ha en psykologisk kostnad. Hvis dette er tilfelle, vil vi se vedvarende forskjeller, og særlig for de mest stigmatiserte gruppene.

Safi finner forskjeller i tilfredshet med livet etter landbakgrunn. Det er personer med bakgrunn fra Afrika og Asia som er minst tilfreds. Gjennomgående er ikke resultatene i samsvar med assimileringshypotesen. Tilfredsheten er høyest det første året, mens forskjellen mellom 1-5, 5-10 og 11-20 års oppholdstid ikke er signifikant. Først etter 20 år stiger tilfredsheten signifikant, men den er fremdeles lavere enn i den øvrige befolkningen.

Safi finner heller ingen signifikant forskjell mellom første- og andregenerasjon. Men i disse multivariate modellene kontrolleres det for egenskaper som subjektiv helse, utdanning, familiestatus, inntekt, arbeidsledighet og yrkesstatus. Siden det er grunn til å tro at dette er egenskaper som kan påvirkes av generasjonstilhørighet (i Norge er det, som vist, høyere utdanning og inntekt blant etterkommerne enn i foreldregenerasjonen), er det ikke særlig overraskende, eller opplysende, at generasjonstilhørighet ikke har noen selvstendig effekt. For Norge finner for øvrig Safi at i modeller som kontrollerer for demografiske og sosioøkonomiske

bakgrunnsfaktorer, har de utenlandsfødte 0,28 poeng lavere livstilfredshet på 0-10 skalaen (som stemmer ganske bra med det Barstad (2016) finner). For 2. generasjon er ikke forskjellen signifikant, som ikke er så overraskende med tanke på hvor få som tilhører denne gruppen i utvalget.

Hva forklarer forskjellene? Safi viser at opplevd diskriminering er forbundet med livstilfredshet. Forskjellen for andregenerasjon i sammenligning med majoritetsbefolkningen forsvinner da helt. Den opplevde diskrimineringen er høyest blant dem som kommer fra Tyrkia og Afrika, mens den er lavest blant personer med vest-europeisk bakgrunn. Når opplevd diskriminering tas inn i den multivariate analysen, forsvinner en del av forskjellene i livstilfredshet mellom innvandrere og majoritetsbefolkningen, og for tyrkere er den ikke lenger statistisk signifikant. Men for innvandrere fra Afrika, Asia og Øst-Europa gjenstår en del av forskjellene. Ved bruk av en instrumentvariabel for diskriminering blir sammenhengene sterkere, og forskjellene i livstilfredshet er i det store og hele ikke lenger signifikante (se nærmere omtale i neste kapittel).

Kirmanoglu og Baslevent (2014) bruker 2010-runden av European Social Survey. Også i denne undersøkelsen er 1. generasjons innvandrere mindre fornøyd med livet enn de innfødte, mens 2. generasjon ligger nærmere majoriteten. Dette er resultater som framkommer etter kontroll for en rekke faktorer, herunder helse, inntekt, arbeidsledighet og etnisk diskriminering. Både etnisk og ikke-etnisk diskriminering reduserer tilfredsheten med livet. Forfatterne viser imidlertid at konklusjonene for 2. generasjon er avhengig av om de tilhører en etnisk minoritet eller ikke. Hvis etterkommerne tilhører en etnisk minoritet er de ikke mer fornøyd enn foreldregenerasjonen.

Senik (2014) bruker ESS for årene 2002-2010 og spørsmålet om opplevd lykke. Hun konsentrerer seg om innvandringen til sju av de største innvandringslandene. Artikkelen bekrefter, som tidligere analyser av ESS, at innvandrerne har noe lavere subjektiv livskvalitet enn de innfødte. Personer fra Asia er verst stilt, mens de som kommer fra Nord-Amerika kommer best ut (kontrollert for alder, kjønn, inntekt, familiesituasjon og arbeidsledighet).

I tillegg til disse studiene av generelle mønstre i mange land, finnes det en serie undersøkelser av situasjonen i enkeltland. Vi begynner med Storbritannia, et av de mest populære innvandringslandene i Europa. Hvordan er situasjonen for innvandrere her? En stor undersøkelse som kan belyse dette, *Understanding Society, the UK Household Longitudinal Study*, ble gjennomført i 2009-2010, og det finnes en nylig publisert analyse (Knies, Nandi, & Platt, 2016). Den avhengige variabelen var tilfredshet med livet på en skala fra 1-7, som ble besvart gjennom å fylle ut et spørreskjema. I undersøkelsen ble det skilt mellom 8 forskjellige etniske grupper og mellom immigrantgenerasjoner (førstegenerasjon samt andregenerasjon og seinere generasjoner). Et interessant trekk ved denne undersøkelsen er at den hadde gode mål på egenskaper ved de intervjuedes nærområder (såkalte LSOAs, Super Output Areas, områdestørrelse ca. 1000-1500 individer). Sosiale problemer i nærområdet (nabolagsdeprivasjon) ble målt ved Townsends deprivasjonsindeks.

Analysen finner at etniske minoriteter er mindre tilfredse med livet enn den hvite majoriteten. Forskjellen varierer mellom ulike grupper, fra -0,17 i ujusterte analyser blant personer fra Afrika til nærmere -0,5 for personer fra Bangladesh og Karibien. «Andre hvite» har samme tilfredshet som den hvite majoriteten. Gjennomgående er tilfredsheten like lav eller lavere blant dem som er født i Storbritannia enn blant dem som er førstegenerasjons innvandrere. Unntaket er de pakistanske innvandrerne; i denne gruppen er forskjellen noe mindre i andregenerasjon og seinere generasjoner. Analysen finner også at innvandrerne

som har vært bosatt i kortere tid (under 10 år), er mer fornøyd med livet enn de som har vært bosatt i landet i mer enn ti år.

Å ta hensyn til individkarakteristika (kjønn, alder, helse, utdanning, ekteskapelig status, inntekt, økonomisk aktivitet mm) og trekk ved nabolaget forklarer i begrenset grad disse forskjellene mellom innvandrergruppene og majoriteten. Forskjellen i livstilfredshet mellom majoriteten og personer fra Bangladesh og India i 2. generasjon svarer omtrent til forskjellen mellom å ha og ikke ha en funksjonshemming, alt annet likt.

Selv om forskjellene ikke endrer seg mye, reduserer likevel graden av nabolagsdeprivasjon noe av ulikheten mellom gruppene. Undersøkelsen tar også for seg betydningen av andre kjennetegn ved nærområdene og finner at det å bo i områder med en høy konsentrasjon av personer fra ens egen etniske gruppe i seg selv har positiv betydning for 2. generasjons innvandrere med bakgrunn fra India og Pakistan. For første generasjon fra Pakistan er forholdet omvendt; høy konsentrasjon er forbundet med lavere tilfredshet. Graden av etnisk mangfold har ingen selvstendig betydning, kontrollert for deprivasjonsindeksen og de øvrige variablene.

En undersøkelse fra Kanada, som også ble gjengitt i forrige kapittel (Frank et al., 2016), bruker forskjellige nasjonale surveydata for å sammenligne tilfredsheten blant innvandrere som har forholdsvis kort botid (ti år eller mindre) med tilfredsheten blant kanadisk fødte. Totalt sett er det en svak negativ, signifikant forskjell (-0,21 på skalaen fra 0-10, uten kontrollvariabler, -0,12 med kontroll for inntekt og andre egenskaper på individnivå). Uten kontrollvariabler har innvandrere fra 8 land signifikant lavere livstilfredshet enn de innfødte. Disse kommer fra land i Asia, Midtøsten og Øst-Europa. Med fullt sett av kontroller er det bare innvandrere fra fire land som har lavere tilfredshet: Kina, Iran, Bangladesh og Bulgaria. At såpass få av forskjellene er signifikante skyldes imidlertid også en begrenset utvalgsstørrelse blant mange av innvandrergruppene. Innvandrere fra tre av landene (Mexico, Italia, Nigeria) var mer tilfredse enn de kanadiskfødte. Hovedfunnene holder seg når en også inkluderer innvandrere som har vært i Kanada i opptil 20 år.

En nederlandsk studie (de Vroome & Hooghe, 2014) bruker surveydata fra 2009, med oversampling av personer med bakgrunn fra Tyrkia og Marokko, i alderen 18-45 år. Den avhengige variabelen er en sumskår på grunnlag av fire spørsmål hentet fra Satisfaction With Life Scale (SWLS). Hovedfunnet er at første- og andregenerasjons innvandrere fra Tyrkia og Marokko er mindre tilfredse enn majoritetsbefolkningen. Andregenerasjon ligger nærmere majoriteten enn førstegenerasjon. Dårligere økonomi forklarer en vesentlig del av forskjellene, sammen med lav sosial støtte (se neste kapittel, om forklaringer på forskjellene i livskvalitet).

Også i USA (Bartram, 2011) er innvandrere mindre tilfredse med livet, selv ved kontroll for helse, sysselsetting, tro på Gud osv. (basert på World Value Survey 1995). Det er framfor alt innvandrere fra fattige land som er mindre tilfredse enn den øvrige befolkningen. Fra Australia rapporteres det i en nylig analyse (Gatina, 2016) at tilfredsheten med livet er noe lavere blant innvandrere som har vært i landet 0-10 år og 11-20 år, men at den for dem med lengre botid enn dette er på nivå med den australske befolkningen. Dette er konklusjoner som er basert på analyser med kontroll for «the usual suspects», altså selvvurdert helse, sysselsetting, inntekt mm. Det ser ut til at kulturell bakgrunn kan ha noe å si for livskvaliteten. Personer fra kinesisk bakgrunn og de som har en ikke-religiøs bakgrunn har lavere tilfredshet.

En undersøkelse fra spansk Baskerland (Bobowik, Basabe, & Paez, 2015) skiller seg ut ved å ha et bredere sett av mål på subjektiv livskvalitet enn de andre undersøkelsene vi har sett på. Utvalget bestod av innvandrere fra Bolivia, Colombia, Marokko, Romania og det sørlige Afrika. Disse innvandrerne hadde vært i landet i gjennomsnittlig 6 år, og ble sammenlignet med en gruppe innfødte i samme region.

Kontrollert for kjønn og alder, hadde de innfødte høyere livstilfredshet, mer positiv affekt og mindre negativ affekt. Det eneste innvandrerne skåret høyere på var «social actualization», vurdert for eksempel gjennom enighet med utsagn som at «samfunnet gjør framskritt, blir bedre». Opplevelsen av mening med livet var omtrent den samme blant innfødte og innvandrere. En regresjonsanalyse med kontroll for flere variable i tillegg til kjønn og alder (opplevd vennskap med innfødte, opplevd støtte fra innfødte, ekteskapelig status og inntekt) viste at innvandrerne kom bedre ut enn de innfødte på 10 av de 14 livskvalitetsindikatorerne. Unntaket var negative følelser, som fremdeles var mer utbredt blant innvandrerne. Ved kontroll for et sett av økonomiske og sosiale ressurser ser det altså ut til at innvandrerne hadde noen uobserverte egenskaper som trakk i retning av høyere livskvalitet. Innvandrerne i denne undersøkelsen skåret særlig høyt på eudaimoniske aspekter ved livskvaliteten, knyttet til personlig vekst, selvakseptering, mål i livet og en opplevelse av å ha noe å gi til samfunnet.

For Israel, basert på en større surveyundersøkelse i 2006, finner Van Praag, Romanov og Carbonell (2010) at innvandrerne i den jødiske befolkningen er noe mindre tilfredse enn majoriteten, mens det ikke er noen forskjell for 2. generasjon. Dette er resultater som framkommer etter kontroll for inntekt, sysselsetting, religiøsitet, beherskelse av hebraisk og en rekke andre variable.

Til slutt skal vi se på to studier med utgangspunkt i det tyske sosioøkonomiske panelet (GSOEP), som også ble nevnt i forrige kapittel. Nesterko, Braehler, Grande og Glaesmer (2013) gjør bruk av GSOEP 2006. De finner lavere tilfredshet blant innvandrere, særlig blant de tyrkiske. Tilfredsheten er lavest blant innvandrerne som har vært i landet i 0-14 år og 30+ år. Det er imidlertid snakk om små forskjeller, som neppe har noen praktisk betydning. Dette bør vurderes i forhold til mulige skjevheter i utvalget. Forfatterne understreker at det stort sett er innvandrere med gode språkkunnskaper i tysk og som har vært i landet en stund, som fanges opp i undersøkelsen, mens andre innvandrergrupper vil være underrepresentert.

I en annen artikkel basert på GSOEP (Obucina, 2013) tas paneldelen av denne undersøkelsen i bruk, for årene 1994-2009. Aldersmessig var studien begrenset til 18-65 år. Innvandrere var definert som personer født utenfor Tyskland. Bivariat, uten bruk av kontrollvariabler, viser Obucina at tyskfødte hadde noe høyere livstilfredshet enn utenlandsfødte gjennom hele perioden. Innvandremenn var den minst tilfredse gruppen. I den multivariate analysen¹¹, med kontroll for en rekke påvirkningsfaktorer, snus fortegnet på sammenhengen, og utenlandsfødte framstår som mer fornøyde enn de tyskfødte, både med inntekten og med livet som helhet. Det er bare innvandrerne fra Tyrkia som er litt mindre tilfredse. Innvandrere fra Øst-Europa er klart mer fornøyd enn de tyskfødte, alt annet likt¹². Innvandrerne

¹¹ Metoden er en «random effects» OLS regresjonsanalyse med Mundlak-korreksjon. Denne korreksjonen skal sørge for at resultatene ligger nær opp til en analyse med bruk av faste effekter, men der en også kan få estimater for egenskapene som ikke varierer over tid. En vanlig «fast effekt»-regresjon gir bare estimater for tidsvarierende egenskaper.

¹² Dette bør ses i sammenheng med at innvandrerne fra Øst-Europa inkluderer den såkalte Aussiedler-gruppen, det vil si tyskættede som innvandrer fra land som Polen og det tidligere Sovjetunionen. Dette er en gruppe som etter alt å dømme skiller seg fra andre øst-europeiske innvandrere ved at de har et godt kjennskap til tysk kultur og språk, og dermed kanskje mindre tilpasningsproblemer til det tyske samfunnet.

som har kommet til landet relativt nylig er også mer fornøyd enn de innfødte med inntekten og livet som helhet. Alt annet likt synker livstilfredsheten med antallet år de har vært i landet, altså det motsatte av hva assimileringshypotesen (Safi, 2010) skulle tilsi. Innvandrere som har vært i landet i mer enn 30 år er mindre fornøyd med livet enn de innfødte. Disse sammenhengene er vel og merke noe Obucina finner i de multivariate modellene, med omfattende kontroller for andre variabler, inkludert relativ inntektsdeprivasjon. Igjen er det grunn til å sette spørsmålsteget ved om disse kontrollene forklarer bort viktige indirekte sammenhenger. Den negative sammenhengen mellom lengde på opphold og livstilfredshet ser ikke ut til å kunne forklares av høyere inntektsforventninger blant innvandrerne etter hvert som oppholdstiden øker.

7.4. Oppsummering

Oppsummert tyder de fleste undersøkelsene på at innvandrere, særlig de som reiser fra fattige til rike land, er mindre tilfredse med livet, og er mer utsatt for negative følelsesmessige erfaringer enn det majoritetsbefolkningen er. Men forskjellene er ofte ikke så store, og etter kontroll for viktige ressurser og belastninger viser noen studier at innvandrere faktisk er mere tilfredse og har høyere livskvalitet enn majoritetsbefolkningen (Barstad, 2016; Bobowik et al., 2015; Obucina, 2013). Men dette ser ikke ut til å omfatte negative følelsesmessige opplevelser, knyttet til tristhet og bekymringer (IOM, 2013), som også kommer til uttrykk i langt dårligere psykisk helse blant voksne innvandrere fra visse land. Samtidig er det grunn til å understreke at innvandrere er en svært mangfoldig gruppe, og at gjennomsnittsforskjellene kan skjule en betydelig intern variasjon, ikke minst knyttet til innvandringsgrunn.

Assimileringshypotesen, at forskjellene i livskvalitet blir mindre over tid og mellom generasjonene, får blandet støtte. Flere undersøkelser tyder på at hypotesen om minkende forskjeller over tid ikke holder stikk (IOM, 2013; Nikolova & Graham, 2015; Obucina, 2013; Safi, 2010), men også her er det eksempler på funn som er mer i tråd med hypotesen (Gatina, 2016). En undersøkelse blant arbeidsledige tyskere fant at det å være 2. generasjons innvandrer hadde en selvstendig, og negativ, samvariasjon med tilfredshet, mens 1. generasjon ikke skilte seg ut (Krause, 2013). Det er rimelig å tenke seg at det kan ha noe med forskjellige forventninger og sammenligningsgrupper å gjøre, men kan også skyldes seleksjonseffekter. Andre har funnet liten eller ingen forskjell mellom 1. og 2. generasjons innvandrere (Knies et al., 2016; Safi, 2010), mens en annen undersøkelse kom til at dette funnet var begrenset til 2. generasjon blant etniske minoriteter (Kirmanoglu & Baslevent, 2014). Men så er det også gjort funn som er mer i tråd med en assimileringshypotese, at ting «går seg til» for 2. generasjon (de Vroome & Hooghe, 2014; Van Praag et al., 2010), i hvert fall for visse grupper (Kirmanoglu & Baslevent, 2014). Blant pakistanske innvandrere til Storbritannia ser det ut til at forskjellen til den hvite majoriteten er noe mindre i 2. generasjon (Knies et al., 2016).

8. Forklaringer av forskjeller i livskvalitet

En rekke faktorer kan tenkes å bidra til lavere livskvalitet blant innvandrere, sammenlignet med majoritetsbefolkningen. Hendriks (2015) trekker fram objektive forskjeller, blant annet knyttet til sysselsetting og jobbtrygghet, utdanning, kulturelle faktorer, ulike verdier, diskriminering og språk. En annen oversiktsartikkel (IOM, 2013) peker på betydningen av separasjon fra familie og tilpasningsproblemer til en ny kultur som mulige årsaker til forskjeller, men hevder at det ikke finnes data som kan bekrefte dette.

8.1. Forklaringer blant innvandrere

En litteraturoversikt over forskningen på årsaker til livskvalitet blant økonomiske innvandrere (Bak-Klimek et al., 2015) fant ingen sammenheng mellom livskvalitet og botid, eller med språkbeherskelse. 3 av 11 studier kom fram til at høyere inntekt var forbundet med høyere livskvalitet. Det ble funnet en sterkere sammenheng med optimisme og andre personlighetsfaktorer, og med sosial støtte. I alt betydde disposisjons-/personlighetsfaktorer og sosial støtte mest. Men som i mye annen litteratur på feltet er det uklart om disse studiene tar hensyn til direkte og indirekte sammenhenger. For eksempel vil ikke språklige ferdigheter nødvendigvis ha betydning i seg selv, kontrollert for inntekt, sosial støtte mv, men kan ha indirekte betydning ved å styrke inntektsevnen og mulighetene for sosial støtte.

Et eksempel på en undersøkelse av denne typen tar for seg et utvalg av jødiske innvandrere til Israel (Amit, 2010). I denne undersøkelsen var faktisk språkbeherskelse, det vil si hvor godt man snakket hebraisk, korrelert med høyere livstilfredshet blant innvandrerne fra vestlige land. Personer med en sterk israelsk identitet var også mer tilfredse, det samme gjaldt de som var mest religiøse, i multivariate analyser. Høyere levestandard hadde positiv betydning, mens antallet år i Israel ikke hadde noe å si, alt annet likt. Blant vestlige innvandrere var det også positivt å bo i områder med mer enn 50 prosent innbyggere fra samme etniske gruppe som en selv.

Det er flere problemer med slike analyser basert på tverrsnittsdata, i tillegg til at de ofte ikke tar hensyn til direkte og indirekte sammenhenger. I kontrast gir paneldata bedre grunnlag for å si noe om årsak og virkningsforhold, siden en kan kontrollere for uobserverte forskjeller som ikke varierer over tid. Flere har gjort bruk av den tyske panelundersøkelsen GSOEP for å studere innvandreres livskvalitet. En av disse studiene var særlig opptatt av å vise betydningen av kulturell assimilering (Angelini, Casi, & Corazzini, 2015). Assimileringen ble målt gjennom hvor «tyske» innvandrerne følte seg, og hvor gode de var til å snakke og skrive tysk, slik de selv vurderte det. I tillegg ble det også spurt om graden av identifisering med hjemlandets kultur, og om hvor gode kunnskaper innvandrerne mente de hadde i hjemlandets språk, skriftlig og muntlig. Analysen var basert på forskjellige årganger av GSOEP gjennomført i perioden 1985-2003, og med bruk av enhets- og tidsfaste effekter. Det betyr med andre ord at modellen estimerer hvordan endringer i opplevelsen av å være tysk og beherske tysk språk er relatert til endringer i livstilfredshet, alt annet likt. Hovedresultatet er en klart positiv effekt av begge variable, mens det ikke var noen sammenheng mellom identifisering med hjemlandet og tilfredshet. Derimot var det en positiv sammenheng med kunnskaper om hjemlandets språk.

Å føle seg som tysker ser altså ut til å være positivt for livstilfredsheten, mens identifisering med opprinnelseslandet ikke har noen betydning. Disse sammenhengene varierte imidlertid med botid. Blant de ferskeste innvandrerne, de som hadde bodd i landet i ti år eller mindre, hadde ikke graden av tysk identitet noen signifikant betydning, og identifisering med hjemlandets kultur var negativt korrelert med tilfredshet. Det er blant innvandrerne med mer enn ti års botid, og i 2.

generasjon, at den tyske identiteten slår ut. Selv om altså studien tyder på en positiv innflytelse fra tysk identitet og språkbeherskelse, selv når det kontrolleres for inntekt, sysselsetting, helse og ulike demografiske variable, har beherskelsen av hjemlandets språk også en viss (positiv) betydning. Det gjelder vel og merke både for etablerte innvandrere og for 2. generasjon.

Som nevnt i kapitlet om metodiske utfordringer, er det likevel begrenset hvor langt en kan strekke de kausale fortolkningene på grunnlag av fast effekt- analyser. Vi kan for eksempel ikke utelukke at årsakssammenhengen er motsatt, at når tilfredsheten med livet synker, så synker også identifiseringen med Tyskland. Koczan (2013) bruker det samme datamaterialet som Angelini et al., men trekker ut en mer avgrenset gruppe av innvandrere (fra Tyrkia, Italia, Spania, Hellas eller det tidligere Jugoslavia). For å unngå problemet med årsaksretning, bruker Koczan tidligere verdier av opplevd tysk identitet (tysk identitet i 2003 brukes som proxy for identiteten i 2010), og finner da ingen sammenheng. I fast-effektanalysen er det heller ingen sammenheng med tyskferdighetene, men dette tilskriver Koczan en begrenset variasjon i språkbeherskelse over tid i dette utvalget.

Akkulturasjon, prosessen med å tilpasse seg en annen kultur, kan være krevende, og er ofte forbundet med stressorer som sosial isolasjon, skyldfølelse fordi en har forlatt familien i hjemlandet, kommunikasjonsvanskeligheter og rase- eller språkbasert diskriminering (*acculturative stresses*). For noen grupper innvandrere forsterkes disse problemene av hendelser før emigrasjonen fant sted. Mange innvandrere, spesielt flyktninger, bringer med seg minner om vanskelige og traumatiske opplevelser i hjemlandet, som kan kaste lange skygger over livet i et nytt land (Li, 2015). Som tidligere påpekt, er det en overhyppighet av post-traumatisk stress-syndrom i innvandrerbefolkningen. Li (2015) finner at traumer i opprinnelseslandet blant innvandrere til USA fra Asia og Latin-Amerika, er forbundet med mer stress i akkulturasjonsprosessen. De traumatiske erfaringene i hjemlandet var blant annet uventede dødsfall blant nærstående, opphold i krigssoner, voldtekt, naturkatastrofer mm.

Annen forskning har funnet at diskriminering av innvandrere bidrar til lavere tilfredshet, som blant et utvalg av personer med tyrkiske foreldre i Nederland (Verkuyten, 2008). Vi skal se nærmere på dette i neste avsnitt.

8.2. Forklaringer av relativt lav livskvalitet

Hittil har vi sett på undersøkelser som behandler innvandrerne som en separat gruppe. Nå skal vi gå over til å gjengi resultater fra undersøkelser som mer direkte forsøker å forklare, ad empirisk vei, forskjellene mellom innvandrere og majoritetsbefolkningen.

En nederlandsk studie som vi har gjengitt resultater fra tidligere (de Vroome & Hooghe, 2014), tar utgangspunkt i teorier om livskvalitet som bestemt av evnen til å tilfredsstillende grunnleggende behov. For å tilfredsstillende disse behovene er det nødvendig å ha tilgang til ressurser av forskjellig slag. I undersøkelsen skilles det mellom økonomiske ressurser, sosiale ressurser og lokalsamfunnsressurser. Hypotesen for studien var at innvandrere har færre ressurser enn majoritetsbefolkningen til å tilfredsstillende sine grunnleggende behov, og at dette forklarer forskjellene i opplevd livskvalitet. Se for øvrig den ressursbaserte forklaringsmodellen til Ryan et al. (2008), gjengitt i kapittel 5.

I en regresjonsmodell basert på surveydata fra 2009, med en oversampling av personer med bakgrunn fra Tyrkia og Marokko, finner forfatterne støtte for hypotesen. Indikatorene på en dårlig økonomi, slik som arbeidsledighet og selvrapporterte økonomiske problemer, forklarer en vesentlig del av forskjellene i

livstilfredshet. Opplevd sosial støtte har også betydning, og forskjellene i tilfredshet er ikke lenger signifikante når det kontrolleres for både økonomiske og sosiale ressurser. Målet på lokalsamfunnsressurser: andelen sosialhjelpsmottakere i nabolaget, var imidlertid ikke korrelert med tilfredshet, alt annet likt. Et problem med denne studien, som i mange andre tverrsnittundersøkelser, er uklare årsaksforhold, siden tilfredshet både kan tenkes å påvirke opplevd sosial støtte og rapporteringen av økonomiske problemer. Den kan derfor godt tenkes at korrelasjonene er sterkere enn de «egentlig» er, og at forklaringskraften er overdrevet.

Safi (2010) baserer seg på ESS 2002-2006 og kontrollerer i første omgang for vanlige demografiske variabler, i tillegg til utdanning, inntekt, arbeidsledighet, yrkesstatus og egenvurdert helse. I denne modellen er det fremdeles en liten forskjell i tilfredshet mellom den innfødte befolkningen og 1. og 2. generasjons innvandrere. Når opplevd diskriminering tas inn i modellen, reduseres forskjellene ytterligere, og er ikke lenger signifikante for 2. generasjon. Problemet med denne framgangsmåten er igjen at årsaksretningen kan være motsatt, eller at det er en eller flere uobserverte egenskaper som påvirker både tilfredsheten og den opplevde diskrimineringen. Safi gjør et forsøk på å korrigere for dette gjennom bruk av instrumentvariable. Som instrument bruker hun tilhørighet til jødedommen eller til islam. Det argumenteres for at disse formene for religiøs tilhørighet er sterkt forbundet med diskriminering, og at det ikke er noen grunn til å tro at denne tilhørigheten skal påvirke tilfredsheten. I førstestegsmodellen kontrolleres det for andre religiøse tilhørigheter enn jødedom og islam, slik at en eventuell effekt av religiøs tilhørighet på livstilfredshet kan fanges opp (se kapitlet om metodiske utfordringer, for mer om regresjon med instrumentvariabler). Når instrumentet for diskriminering tas inn i modellen, har diskriminering en sterkere effekt, og nesten ingen av forskjellene i livstilfredshet er lenger signifikante.

En studie av Romabefolkningen i Øst-Europa rapporterer funn som ligger nokså nær opp til de Vroome og Hooghe (2014). Lavere livskvalitet enn i majoritetsbefolkningen forklares framfor alt av mangelen på grunnleggende ressurser for å skape et godt liv: Utdanning, inntekt, helse og boforhold. Men også etnisk og annen diskriminering bidrar til redusert livskvalitet i denne befolkningsgruppa (Kamberi, Martinovic, & Verkuyten, 2015).

En kan ikke se helt bort fra at kulturen som innvandrerne tar med seg fra hjemlandet også kan forklare noe av forskjellene i livskvalitet. Ikke minst kan det være viktig å ta hensyn til at kulturen kan påvirke hvordan problemer kommer til uttrykk. Beirens og Fontaine (2011) sammenligner tre utvalg, det ene bestående av personer tilhørende majoritetsbefolkningen i Belgia, det andre av innvandrere fra Tyrkia og det tredje et utvalg av personer tilhørende majoritetsbefolkningen i Tyrkia. De finner små forskjeller i angst og depresjon, men mer somatisering (målt som ulike somatiske symptomer, blant annet smerter og tretthet) blant de tyrkiske innvandrerne enn blant de andre gruppene. De finner imidlertid også mer somatisering blant tyrkiske majoritetsmedlemmer, som indikerer en kulturell effekt, hevder de. Frekvensen av positive følelser var høyest i den belgiske majoritetsbefolkningen, mens innvandrerne fra Tyrkia var i en mellomstilling, og majoritetsbefolkningen i Tyrkia hadde færrest. Også dette kan tyde på en kulturell dimensjon.

En skal likevel være forsiktig med å legge stor vekt på denne undersøkelsen, dels fordi det er uklart hvordan de forskjellige utvalgene er gjort, og dels fordi det kan være andre forklaringer enn de kulturelle på disse funnene. Det finnes imidlertid også annen forskning som sannsynliggjør at kultur har noe å si, selv om det i de fleste tilfeller neppe er hovedforklaringen på forskjellen mellom innvandrere og innfødte (Hajdu & Hajdu, 2016; Lai, Cummins, & Lau, 2013; Senik, 2014; Voicu & Vasile, 2014). Hajdu og Hajdu (2016) rapporterer at innvandrere som kommer fra land med lav livstilfredshet, er mindre fornøyd med livet enn innvandrere som

kommer fra land med høy livstilfredshet, selv når de bor i samme land, og ved kontroll for en rekke sosiodemografiske og økonomiske karakteristika.

To studier med utgangspunkt i GSOEP kommer begge til at forskjellene mellom innvandrere og innfødte i Tyskland kan forklares fullt ut av kontrollvariablene som innføres (Koczan, 2013; Obucina, 2013). Obucina kommer til og med fram til at det, alt annet likt, er innvandrerne som er mest fornøyd med livet. Unntaket er innflytterne fra Tyrkia. I den multivariate analysen kontrolleres det for inntekt, relativ deprivasjon (innvandrernes inntekt sammenlignet med gjennomsnittet i befolkningen), ulike demografiske variabler, utdanning, sysselsetting, om en eier egen bolig, bosted (øst eller vest), muligheter til sparing og antall legebesøk per år. Koczan finner at det ikke lenger er noen signifikant samvariasjon mellom tilfredshet og innvandring når det, i tillegg til de vanligste sosiodemografiske variablene (som forklarer lite av forskjellene), tas hensyn til andre ulikheter. Det dreier seg om foreldrenes utdanning, egen helse, bosted i barndommen, om de intervjuede eier boligen, og detaljer ved situasjonen på arbeidsmarkedet (om personene jobber i et yrke som de er utdannet for og graden av usikkerhet i jobben). Av disse er det særlig de to variablene som måler egenskaper ved situasjonen på arbeidsmarkedet som slår ut. I litteraturen er det ellers vanligst bare å kontrollere for arbeidsmarkedstilknytning, uten å se nærmere på andre forskjeller som vedrører arbeidet (jf. Blom (2010) og hans funn om betydningen av arbeidsmiljø for psykisk helse).

I motsetning til disse tyske studiene finner ikke Knies et al. (2016) at sosiale og økonomiske kjennetegn ved individene eller boligområdene kan forklare særlig mye av forskjellene mellom innvandrergruppene og den hvite majoritetsbefolkningen. I denne analysen kontrolleres det på individnivå for demografiske egenskaper, i tillegg til inntekt, utdanning, tilknytning til arbeidsmarkedet, boligeie, helse, religiøs tilhørighet og oppholdstid. Her er det en parallell til Koczan, som heller ikke finner at de demografiske og sosioøkonomiske «standardvariablene» forklarer så mye av forskjellene i tilfredshet. Men ved å gå dypere og mer detaljert inn i arbeidsmarkedstilknytningen, finner han forskjeller som bidrar til en forklaring. Obucina har ikke med slike variabler, men inkluderer et mål på relativ inntektsdeprivasjon, som verken Knies et al. (2016) eller Koczan tar med i sine analyser.

8.3. Faktorer som betyr særlig mye for innvandrere?

Er det noen levekårsvariabler som betyr mer (eller mindre) for innvandrerne enn for majoritetsbefolkningen? Det er lett å tenke seg at for eksempel inntekt kan bety mer for innvandrere, blant annet fordi en del av dem sender penger hjem. En annen grunn kan være at en del innvandrere flytter nettopp fordi de ønsker en høyere materiell standard enn den de har i hjemlandet.

I tråd med en slik antakelse finner da også Bartram (2011) at sammenhengen mellom inntekt og tilfredshet er sterkere blant innvandrere til USA enn den er blant de innfødte. Samtidig er sammenhengen forholdsvis svak også hos innvandrerne. Bartrams funn har seinere blitt fulgt opp for et langt større utvalg av land (Olgati, Calvo, & Berkman, 2013), basert på Gallup World Poll for årene 2006-2011. I dette arbeidet tar forfatterne for seg innvandrere til Europa, Nord-Amerika og Australia. For utvalget som helhet var sammenhengen mellom inntekt og tilfredshet den samme. Lykken kjøpes ikke i større grad for penger blant innvandrere enn blant innfødte. Det var likevel variasjon mellom land. Blant de 17 landene som inngikk i analysen, var sammenhengen mellom inntekt og livsvurdering eller livstilfredshet sterkere blant innvandrere enn innfødte i fem land: Sverige, Nederland, Australia, Belgia og Portugal. Analysen fant også variasjoner knyttet til hvor i inntektsfordelingen innvandrerne befant seg. Blant dem med lavest inntekt (laveste kvintil) var det i en del land tegn til at inntekt

betød mest for innvandrere. Dette er kanskje de sist ankomne, som fremdeles sammenligner seg med lignende grupper i hjemlandet. Midt i inntektsfordelingen er det tegn til motsatt effekt, høyere inntekt er forbundet med lavere tilfredshet. En mulig tolkning er at dette er en gruppe som har vært i tilflyttingslandet i lengre tid, og som ikke føler at inntektsøkningen svarer til forventningene. Øverst i inntektsfordelingen (femte kvartil) snur dette igjen, og det er en tendens til at inntekten betyr mest for innvandrerne. Et problem med denne analysen er at en mangler opplysninger om botid, og at opplysningene om inntekt er basert på selvrapportering, med feilkildene som kan ligge i dette.

I andre analyser er gjennomgangsmelodien at forskjellige ressurser og bakgrunnsfaktorer slår nokså likt ut. Koczan (2013) finner at både arbeidsledighet og jobbusikkerhet har omtrent lik betydning for innvandrere og innfødte. Obucina (2013) kan heller ikke påvise signifikante forskjeller vedrørende inntekt og relativ deprivasjon; om noe er det en tendens til at estimatene for disse variablene er høyere blant de innfødte. Mens utdanning var negativt korrelert med tilfredshet for majoritetsbefolkningen, var det ingen slik sammenheng blant innvandrerne. Den eneste variabelen som slo mer ut blant innvandrerne, var boligeie. de Vroome og Hooghe (2014) tester ut interaksjonseffekter i sin analyse for å se om noen ressurser betyr mer (eller mindre) for innvandrerne. Svaret er gjennomgående nei. For eksempel er sammenhengen med arbeidsledighet omtrent den samme. Utdanning og yrkesstatus betyr derimot mer for livstilfredshet blant de innfødte, mens det ikke er noen sammenheng mellom disse variablene og tilfredshet blant innvandrerne. Å være inaktiv på arbeidsmarkedet er også noe som bare slår ut for de innfødte i denne analysen.

I motsetning til denne analysen, som altså ikke finner at sosial støtte har større betydning for innvandrere, finnes det en undersøkelse som peker i en annen retning. En opplevelse av tilhørighet og medlemskap i et større sosialt fellesskap (*sense of community*) er særlig viktig for innvandrere, ifølge en undersøkelse blant et utvalg innvandrere og spanskfødte i Malaga (Hombrados-Mendieta et al., 2013). Denne forskjellen kan ha med mange ting å gjøre, både at innvandrergruppene kom fra andre land, innvandret til et annet land (Nederland versus Spania), at kontrollvariablene var forskjellige og at de sosiale ressursene var målt på nokså forskjellig vis.

En helt fersk undersøkelse av om arbeidsledighet betyr mer for innvandrerne enn for majoritetsbefolkningens livskvalitet, rapporterer funn som avviker fra de andre undersøkelsene vi har gjengitt. Studien er basert på GSOEP for årene 1990-2014, og gjør bruk av regresjonsanalyse med faste effekter (Leopold, Leopold, & Lechner, 2017). Hovedfunnet er at langvarig arbeidsledighet (mer enn ett år) er forbundet med et større fall i livstilfredshet blant mannlige innvandrere enn blant innfødte menn i Tyskland. For kvinner er det ingen forskjell. De tidligere undersøkelsene vi har gjengitt, slik som Koczan (2013) og de Vroome og Hooghe (2014), har ikke sett spesifikt på langvarig arbeidsledighet, og de fleste har heller ikke gjort separate analyser for menn og kvinner. Det er uklart hvorfor mannlige innvandrere er ekstra sårbare, men særlig høye krav til å gjøre det bra i arbeidsmarkedet, blant annet fordi de skal forsørge andre og sende penger hjem, er en mulig forklaring. Det kan også være at opplevelsen av diskriminering i arbeidsmarkedet legger ekstra stein til byrden.

8.4. Betydningen av makroegenskaper

Hittil har vi nesten utelukkende holdt oss til betydningen av individvariabler, selv om vi har vært inne på at økonomisk rikdom (bnp) i tilflyttingslandet kan ha mye å si for om livet blir bedre blant dem som flytter dit, kanskje særlig for de økonomisk betingede flyttingene. Men hva med andre trekk ved tilflyttingslandene, som

kultur, holdninger og velferdsstat? Blant de få som har sett på dette, finner vi Hendriks og Bartram (2016). De benytter seg av European Social Survey for 2006-2012. I alt 20 land inngår, inklusive Norge. Den avhengige variabelen er opplevd lykke, på en skala fra 0-10. De definerer innvandrere som enten de som er født utenlands eller som har begge foreldre født utenlands (altså både 1. og 2. generasjon). Metoden er flernivåanalyse; observasjonene befinner seg på tre nivåer: Individ, de 70 observasjonene som følger av kombinasjonen av land og surveyår og endelig landsnivået (20 i alt).

Analysen bekrefter betydningen av økonomiske faktorer – økende inntekter henger sammen med økt lykke. I neste modell tas indikatorer på styresettet i samfunnet inn (World Governance Indicators). Dette er indikatorer som har blitt utviklet av Verdensbanken. Disse variablene gir positive utslag, selv ved kontroll for de økonomiske indikatorene (inntekt, arbeidsledighet, inflasjon), mens egenskaper ved integrasjonspolitikken ikke er signifikant (men her har de data kun fra to tidspunkter). I den tredje modellen innføres indikatorene på sosialt klima. Det som gir størst utslag her er holdningene i samfunnet til innvandrere (også tillitsnivået blant innvandrere er inkludert). Kvaliteten på styringssystemene er ikke lenger signifikant når det blir kontrollert for sosialt klima. Alt i alt har altså innvandrerne det best i land som har en blomstrende økonomi, kvalitativt gode styringsorganer og positive holdninger til innvandrere. De makroøkonomiske betingelsene ser ut til å bety særlig mye for innvandrere fra ikke-vestlige land, men ikke-økonomiske indikatorer har også stor betydning for denne gruppa.

Forfatterne gjør forskjellige kontroller og tester blant annet for uobservert heterogenitet på flere måter. De gjennomfører en enhetsfast analyse der de bare ser på endringer over tid. Funnene blir da i hovedsak de samme, men i denne analysen er tillitsnivået også signifikant. I en annen analyse kontrolleres det for uobserverte landspesifikke, tidsvarierende effekter. I en slik modell forklarer makrovariablene endringer i lykke rundt en landspesifikk, lineær tidstrend. I dette tilfellet har flere av de ikke-økonomiske indikatorene fremdeles signifikant betydning, det gjelder både integrasjonspolitikken og holdninger til innvandrere. Alt i alt representerer denne analysen et korrektiv til de individorienterte analysene, ved å peke på at ikke-økonomiske faktorer som holdninger og styresett også kan påvirke livskvaliteten blant innvandrere i Europa. Likevel er det grunn til å være oppmerksom på de metodiske svakhetene. Det er vanskelig å si noe sikkert om årsak- og virkningsforhold. Et særlig problem med flernivå-analyser er at antallet land som inngår ofte er svært begrenset, noe som kan gjøre estimatene for egenskapene ved land (makrofaktorene) upresise og lite robuste. Det er en fare for at forskeren konkluderer med at det finnes en effekt, selv om effekten ikke er reell (Bryan & Jenkins, 2016).

8.5. Oppsummering

Oppsummert er det vanskelig å trekke noen entydige konklusjoner om årsaker til forskjellene i livskvalitet mellom innvandrerbefolkningen og majoriteten. Ulike undersøkelser inkluderer ulike forklaringsvariabler, som vanskeliggjør sammenligningen. Et annet problem er utfordringene med å avgjøre hva som påvirker hva i analyser av tverrsnittsdata, og den manglende kontrollen for uobserverte kjennetegn som både kan påvirke livskvalitet og den antatte «årsaken».

Flere større undersøkelser, blant annet i Tyskland og Storbritannia, finner at de demografiske og sosioøkonomiske «standardvariablene» ikke forklarer så mye av forskjellene i tilfredshet. Det betyr likevel neppe at arbeidsmarkedet eller økonomiske forskjeller har liten betydning. Resultatene til Koczan (2013) tyder på at mulighetene for å arbeide i et yrke som man er utdannet for, kan ha noe å si, i tillegg til større jobbusikkerhet. Obucina (2013) kontrollerer for relativ

inntektsdeprivasjon og finner at dette har langt større betydning for tilfredsheten enn den absolutte inntekten. I den nederlandske studien (de Vroome & Hooghe, 2014) forklarte indikatorene på dårlig økonomi en vesentlig del av forskjellene i livstilfredshet mellom majoritetsbefolkningen og innvandrerne fra Tyrkia og Marokko. Her er det imidlertid verdt å merke seg at inntekt ikke inngikk som forklaringsvariabel; isteden ble arbeidsmarkedstilknytning, yrkesstatus og selvrapporterte økonomiske problemer brukt som mål på økonomiske ressurser. En annen undersøkelse av tyrkiske og marokkanske innvandrere til Nederland finner for øvrig at sosiale sammenligninger «oppover», med den nederlandske majoriteten eller med innvandrere fra hjemlandet, er forbundet med lavere tilfredshet i begge grupper, mens den absolutte inntekten ikke hadde noe å si for tyrkerne, og var positivt korrelert med tilfredshet blant marokkanerne (Gokdemir & Dumludag, 2012).

Av ikke-økonomiske faktorer er det flere studier som tyder på at opplevd sosial støtte har betydning og kan bidra til å forklare forskjeller i livskvalitet. På makronivå er det som vist en korrelasjon mellom holdninger til innvandrere og innvandrernes tilfredshet med livet (Hendriks & Bartram, 2016). Positive holdninger kan tenkes å redusere risikoen for diskriminering, og det er holdepunkter i litteraturen for at den opplevde diskrimineringen kan redusere livskvaliteten og bidrar til å forklare forskjellene mellom innvandrere og øvrig befolkning (Kamberi et al., 2015; Safi, 2010). En rekke undersøkelser har vist en sammenheng mellom opplevd diskriminering og ulike mål på fysisk og mental helse (Pascoe & Richman, 2009).

Av andre faktorer som er knyttet til innvandrernes særegne utfordringer, har det vært en del oppmerksomhet rundt betydning av språkferdigheter og identitet. En litteraturoversikt over forskningen på årsaker til livskvalitet blant økonomiske innvandrere (Bak-Klimek et al., 2015) fant ingen sammenheng med språkferdigheter, i motsetning til flere av undersøkelsene vi har sett på her (Amit, 2010; Angelini et al., 2015; Van Praag et al., 2010). Her står vi også overfor et eksempel på at man bør tenke nøye igjennom den antatte kausalmodellen i de empiriske analysene. Det er ikke nødvendigvis overraskende at språklige ferdigheter ikke har betydning i en modell som kontrollerer for sysselsetting, eie av egen bolig, sosial støtte osv., siden effekten av språklige ferdigheter kan være indirekte, gjennom å øke sjansene for å få jobb og inntekt, samt kommunisere med andre. I forrige kapittel refererte vi til en longitudinell undersøkelse blant vietnamesere i Norge, som viste at språklige problemer var en viktig kilde til frustrasjoner i hverdagen (Tingvold et al., 2015). Identitet, i hvilken grad innvandrene identifiserer seg med tilflyttingslandets eller med hjemlandet kultur, er et annet tema. Vi har sett funn (Amit, 2010; Angelini et al., 2015) som tyder på at identifisering med tilflyttingslandet er korrelert med tilfredsheten, men årsaksretningen er høyst uklar. Ved å bruke laggede verdier av identitet finner som nevnt Koczan (2013) ingen sammenheng mellom identitet og tilfredshet.

Ellers er det også grunn til å tro at mange innvandrere, framfor alt flyktninger, bærer med seg vonde erfaringer fra hjemlandet. For noen skaper dette psykiske problemer som kan føre til relativt lav livskvalitet. Som tidligere vist tyder de fleste undersøkelser på en overhyppighet av psykiske problemer blant innvandrere. Overraskende nok gjøres det sjelden noen kontroll for dette i de multivariate analysene. Riktignok kontrolleres det for helse, for eksempel egenvurdert helse, men ikke spesifikt for psykisk helse. Layard, Saxena, Chisholm og Patel (2013) rapporterer fra en undersøkelse som viser at dårlig psykisk helse forklarer mer av variasjonen i lav tilfredshet med livet enn en rekke andre faktorer, inkludert fysisk helse. For en norsk parallell, se Barstad (2016). Dette er et funn som også har blitt beskrevet i analyser av paneldata med bruk av faste effekter (Layard et al., 2013).

9. Hvordan påvirker innvandringen majoritetsbefolkningens livskvalitet?

Det er lite vi vet om hvordan innvandring påvirker majoritetsbefolkningens livskvalitet, men det finnes noen få undersøkelser som kan kaste lys over problemstillingen.

Den mest omfattende undersøkelsen er basert på surveydata fra 26 land, hentet fra ESS (European Social Survey) for årene 2002-2010 (Betz & Simpson, 2013). Analysen gjør bruk av tids- og enhetsfaste effekter, med egne dummyvariabler for tid og tilflyttingsland. En rekke kontrollvariabler på individ- (inntekt, helse, utdanning, religiøsitet mm.) og makronivå (arbeidsledighet, bnp, EU-medlem) inngår. Gruppen av innfødte er definert som personer som både er født i det aktuelle landet og har statsborgerskap der.

Hovedfunnet er at en økning av innvandringen til disse landene er svakt positivt korrelert med tilfredshets- og lykkenivået i majoritetsbefolkningen. En ti prosents økning av innvandringen (målt i 1000 personer) året før målingen av livskvalitet, var assosiert med en økning av lykkenivået blant de innfødte med 0.07 poeng på en skala fra 0 til 10. Korrelasjonen med økningen to år før var svakere, men likevel signifikant (0.02). Estimaten for innvandringen tre og fire år før var ikke signifikante. Sammenhengen var altså svak, men vel så sterk som en ett prosentpoengs økning i bnp-veksten. Den positive sammenhengen var omtrent den samme i alle utdanningsgrupper.

Dette er en interessant undersøkelse, men den reiser også en del spørsmål og har flere begrensninger. Den ser ikke på sammensetningen av innvandrergruppene; sammenhengen med livskvalitet kan tenkes å være svært forskjellig, avhengig av innvandringsgrunn og hvilke land innvandrerne kommer fra. Et annet problem er at den bare undersøker de kortsiktige effektene. Et siste problem har å gjøre med skillet mellom direkte og indirekte effekter. Innvandringen kan ha indirekte effekter på makronivå ved å påvirke bnp-vekst og arbeidsledighet. På individnivå kan innvandringen også tenkes å ha indirekte effekter på tilfredshet og lykke, for eksempel gjennom en endring av helsetilstanden i majoritetsbefolkningen.

Om innvandring faktisk kan ha en positiv innflytelse på majoritetsbefolkningens helse, undersøkes av Giuntella og Mazzonna (2015). De bruker data fra det tyske sosioøkonomiske panelet (GSOEP), kombinert med opplysninger om egenskaper ved lokale arbeidsmarkeder i Tyskland. De finner at en høyere andel innvandrere i det lokale arbeidsmarkedet øker sannsynligheten for at den innfødte befolkningen rapporterer bedre helse. Sammenhengen er konsentrert til ufaglærte menn i manuelle yrker («lowskilled males in bluecollar jobs»). Innvandringen bidrar til å redusere antallet arbeidstimer og den fysiske intensiteten blant menn i slike yrker. En mulig forklaring på disse funnene er at innvandringen stimulerer til spesialisering. Innvandrene spesialisere seg på de mest fysiske krevende (og helsefarlige) jobbene, som ikke krever så store språkkunnskaper, mens de innfødte spesialisere seg på jobbene som krever større ferdigheter i kommunikasjon.

Analysen gjør bruk av enhetsfaste effekter og regionspesifikke tidstrender. I tillegg brukes et instrument for innvandringen, nærmere bestemt konsentrasjonen av innvandrere i arbeidsmarkedsregionene slik den var i 1996. Dette instrumentet utnytter at innvandringen ofte skjer til områder der det fra før bor mange fra samme land. Forfatterne antar at fordelingen av innvandrene i 1996 ikke er korrelert med seinere uobserverte, regionspesifikke samfunnsendringer som kan være korrelert med helse. Helse ble målt som andelen med mer enn 30 prosent nedsatt funksjonsevne, i henhold til siste diagnose.

En annen studie bruker mye av det samme datamaterialet, det vil si GSOEP for årene 1998-2009, matchet med data om innvandrerandelen og andre kjennetegn ved de lokale arbeidsmarkedene (Akay, Constant, & Giuliatti, 2014). I tråd med den forrige undersøkelsen, finner de at når andelen innvandrere i det lokale arbeidsmarkedet øker, stiger også de innfødtes tilfredshet med livet. En økning på ett standardavvik i innvandrerandelen er forbundet med en økning på 0.142 standardavvik i de innfødtes tilfredshet med livet. Dette estimatet har samme størrelsesorden som estimatet for arbeidsledighet (metoden er lineær regresjonsanalyse, resultatet fra regresjonsanalysen med bruk av faste effekter er nokså likt). I analysen kontrolleres det for individuelle sosioøkonomiske kjennetegn og andre trekk ved de lokale arbeidsmarkedene (som arbeidsledighet og økonomisk vekst). Forskjellige tester tyder på at resultatene er robuste med hensyn på alternative tolkninger, som at mindre tilfredse tyskere flytter ut av områder med mange innvandrere, eller at innvandrerne har en tendens til å flytte inn i områdene med den mest tilfredse befolkningen. Ingen av disse seleksjonsmekanismene forklarer funnene. Også andre tester tyder på at funnene er forholdsvis robuste. En instrumentvariabel med bruk av en lagget verdi av andelen innvandrere gir noe lavere estimat, men har overlappende konfidensintervall med estimatet i fast effektmodellen.

Datamaterialet gir også opplysninger om tilfredsheten med ulike domener eller livsområder. Her viser det seg at det særlig er tilfredsheten med bolig og fritid som endrer seg i positiv retning. En mulig forklaring er at innvandringen fører til et bedre tilbud av visse tjenester og varer, som igjen øker tilfredsheten med bolig og fritid. I tillegg kommer en mulig innvirkning på helse, jfr. Giuntella og Mazzonna (2015).

Det viser seg også at korrelasjonen med innvandrerandelen øker med innvandrernes integrasjon i samfunnet, men bare opp til et visst punkt. Sammenhengen er sterkest i områder der innvandrerne er middels integrert, både økonomisk og sosiokulturelt, mens den er nær null i områder der innvandrerne enten ikke er integrert i det hele tatt eller er helt integrert. Dette mønsteret kan ha sammenheng med at de innfødte har en preferanse for integrasjon. I tillegg kommer effekten av endringer i referansegrupper: Når innvandrerne er helt integrert, har de om lag samme økonomiske status som de innfødte, som gjør at sammenligningsgruppen endres; de innfødte sammenligner seg da med innvandrere som har samme status som dem selv, i motsetning til i en situasjon der de har lavere status enn de innfødte. Tankegangen er altså at når innvandrerne inkluderes i de innfødtes referansegruppe, blir den relative deprivasjonen blant de innfødte mindre, fordi en gruppe med lavere status har blitt en del av referansegruppen. Men denne fordelingen blir borte når innvandrerne oppnår de samme levekårene som den øvrige befolkningen (Stark, Bielawski, & Jakubek, 2015).

Oppsummert er det svært få studier som har tatt for seg hva innvandringen kan bety for majoritetsbefolkningens livskvalitet. Kanskje noe overraskende tyder undersøkelsene vi har sett på at innvandringen alt i alt kan ha svakt positive effekter. Her er det imidlertid nokså åpenbart at det trengs mer forskning. Som nevnt må en også være åpen for at de langsiktige konsekvensene kan avvike fra de kortsiktige, og at effektene kan være heterogene, avhengig av de konkrete flyttestrømmene en velger å analysere, og at de kan variere på tvers av forskjellige undergrupper i majoritetsbefolkningen.

10. Diskusjon og konklusjon

Forskningsfeltet vi har sett nærmere på i denne rapporten er preget av stor kompleksitet. Virkningene av innvandring ser ut til å være avhengig både av trekk ved innvandrerne og landet de kommer fra, i tillegg til egenskaper ved tilflyttingslandet, ikke minst økonomiske forhold. Holdningen til innvandrere kan også ha noe å si. Vi har også sett at i de tilfeller man har tilgang på flere indikatorer på subjektiv livskvalitet, er resultatene ofte sprikende. Forskningslitteraturen er således ikke enkel å gjøre en oppsummering av. Kunnskapshullene er store, og det er mye usikkerhet knyttet til de forskjellige funnene.

Forskningen vi har gått igjennom har mange begrensninger knyttet til valg av metode og data. Seleksjonsproblemet er grunnleggende. Innvandrerne som blir intervjuet i de vanligste surveyundersøkelsene, er selektert på minst tre måter. For det første er det ikke tilfeldig hvem som innvandrer. Innvandringen krever ressurser av forskjellig slag, både psykisk, fysisk, materielt og sosialt. Denne seleksjonen skaper problemer når en ønsker å si noe om hvilke virkninger emigrasjonen har for livskvalitet og velferd. En annen seleksjonsmekanisme er knyttet til hvilke innvandrere som deltar i intervju-undersøkelser. Å delta i en surveyundersøkelse forutsetter også ressurser, i form av tillit og, ikke minst, språklige ferdigheter. Bare unntaksvis settes det inn ressurser for å oversette spørreskjemaene til innvandrernes morsmål. Vi må derfor regne med at det er en klar skjevhet i utvalget til mange surveys; sannsynligvis vil det være en overrepresentasjon av de mest integrerte og veltilpassede innvandrerne. For det tredje vil det også være en seleksjon i hvem som blir boende i innflyttingslandet. De som i liten grad trives i sitt nye hjemland, kan ha større sjanse enn andre for å flytte tilbake, eller flytte til et tredjeland.

De intervjuede innvandrerne i surveyundersøkelser er derfor en «trippelselektert» gruppe, som til sammen tilsier stor forsiktighet i tolkningen av resultatene. Retningen på seleksjonen gir etter alt å dømme størst fare for at en overvurderer den subjektive livskvaliteten blant innvandrerne, og undervurderer forskjellene sammenlignet med majoritetsbefolkningen. Helt sikker på dette kan man likevel ikke være, siden de etablerte innvandrerne, som sannsynligvis er overrepresentert i surveyundersøkelsene, også kan ha utviklet sterkere forventninger til status og inntekt enn det de ferskeste innvandrerne har.

Et annet problem er at de fleste undersøkelsene er basert på tverrsnittsdata, som gjør det vanskelig å si noe om årsaker, ikke minst på grunn av seleksjonsproblemet. Panelundersøkelser som følger de samme personene over tid, både flyttere og ikke-flyttere, er sjeldne.

Et tredje problem i litteraturen er, som vi har sett gjentatte ganger, en mangelfull oppmerksomhet på direkte og indirekte påvirkningskanaler. I de fleste modellene kontrolleres det for en rekke andre potensielle årsaksvariabler, som inntekt, utdanning, sysselsetting, familiestatus mm. Undersøkelsene rapporterer et estimat for sammenhengen mellom innvandring og livskvalitet som er uavhengig av disse «kontrollvariablene». Men dermed mistes det av syne hvordan status som innvandrer kan være forbundet med livskvalitet på en indirekte måte, ved at inntekt, sysselsetting osv. påvirkes.

Endelig er det problemer i litteraturen knyttet til målingen av både de avhengige og uavhengige variablene. For det første er målingen av subjektiv livskvalitet som regel nokså snever. De fleste undersøkelsene ser bare på variasjoner i tilfredsheten med livet. Dette er utvilsomt et viktig aspekt ved livskvaliteten, men det innebærer likevel at andre sider blir oversett, altså de som berører affektive opplevelser av

positiv eller negativ art, og de «eudaimoniske» aspektene knyttet til mening, autonomi osv.

Et annet problem som berører den avhengige variabelen, er forøvrig at en sjelden tar høyde for variasjonene i livskvalitet. De fleste undersøkelsene behandler tilfredsheten som en kontinuerlig variabel på en skala fra 0 til 10, og beregner gjennomsnittsverdiene for denne variabelen. En slik framgangsmåte kan skjule viktige ulikheter. Hvis forskjellen mellom innvandrere og majoritetsbefolkningen først og fremst berører den øverste enden av fordelingen, la oss si forskjellen mellom å skåre 8 eller 9, er det mindre interessant enn hvis forskjellen først og fremst berører den nederste delen av fordelingen, for eksempel andelen som skårer under 5. Forskjellen mellom å være misfornøyd og moderat fornøyd er viktigere enn forskjellen mellom å være godt fornøyd og «superfornøyd»¹³. Dette er i liten grad undersøkt og problematisert i litteraturen.

Videre er det utfordringer knyttet til målingen av de uavhengige variablene. Ikke minst gjelder det de økonomiske ressursene. Ofte brukes den selvrapporterte husholdningsinntekten i løpet av et år. Dette er et mangelfullt mål, både på grunn av feilkildene som kan oppstå ved selvrappotering, men også fordi inntekten bare representerer en av flere former for økonomiske ressurser. For eksempel er formue også viktig, men blir sjelden målt. Når det kontrolleres for helse, brukes enten egenvurdert helse eller andre generelle helsemål, som ikke nødvendigvis fanger opp de psykiske helseaspektene.

Endelig er det også grunn til å problematisere definisjonen av hva det vil si å være en «innvandrer». I mange av analysene vi har sett på i denne rapporten, er det tilstrekkelig å være født i utlandet for å bli definert som innvandrer. Definisjonen i norsk statistikk er som nevnt betydelig strengere, med sitt krav om at begge foreldrene og alle besteforeldrene også skal være født i utlandet. Sammenlignet med denne definisjonen, er den vanligste avgrensningen i litteraturen mer «utvannet», og kan bidra til å skjule viktige variasjoner i livskvalitet. Et beslektet problem er at litteraturen sjelden ser nærmere på forskjellige typer av innvandring, for eksempel om innvandringen skyldes flukt, familiegjennomflytning, utdanning, søken etter arbeid eller andre omstendigheter. Innvandringens mangfoldighet er i det hele tatt mangelfullt dekket.

Med disse metodiske problemene i mente, skal jeg kort oppsummere noen hovedfunn. Den første problemstillingen vi skulle undersøke var om flyttingen til et annet land ga et bedre liv med hensyn på innvandrernes subjektive vurderinger og opplevelser. De få undersøkelsene som følger innvandrerne over tid, gir inntrykk av forbedringer, i hvert fall for visse aspekter ved livskvaliteten. Det er likevel usikkert hvor representative disse resultatene er for andre flyttestrømmer. I flere av disse undersøkelsene er det dessuten et problem at innvandrerne bare har blitt fulgt noen få år etter innvandringen. Det skaper usikkerhet om varigheten av endringene. Analyser av tverrsnittsdata med bruk av statistiske metoder som «propensity score matching» og andre forsøk på å korrigere for seleksjonen til innvandring, gir ikke helt entydige resultater. Et gjennomgangstema er likevel, på tvers av forskjellige metoder, at resultatene varierer mellom land, både med hvilke land innvandrerne flytter fra, og hvilke de flytter til. Flytting til rike land er gjennomgående forbundet med større tilfredshet, mens det ikke er slik for flyttingen til fattigere land. Det stemmer godt med resultatene som Hendriks og

¹³ Begrunnelsen for dette standpunktet er for det første av moralfilosofisk karakter. Det er viktigere å avhjelpe lidelse enn å fremme lykke blant dem som har det bra fra før (Brulde, 2010). Den andre begrunnelsen er empirisk. Personer som skårer ekstremt høyt på lykke- og tilfredshetsmålinger gjør det dårligere på visse områder av livet (lavere utdanning og inntekt) enn de som skårer litt lavere. På en skala fra 1 til 10, der 1 er lavest og 10 er høyest lykke, tyder noen studier på at 8 er det optimale nivået (Diener & Biswas-Diener, 2008, s. 214)

Bartram (2016) rapporterer for innvandrere til Europa, at trekk ved tilflyttingslandene på makronivå, som økonomisk rikdom, godt styresett og positive holdninger til innvandrere, er korrelert med høyere tilfredshet blant innvandrere.

Den andre problemstillingen var om innvandrerne oppnår samme livskvalitet som majoritetsbefolkningen. Langt de fleste undersøkelsene finner at innvandrere, særlig de som flytter fra fattige til rike land, er mindre tilfredse med livet og i tillegg er mer utsatt for negative følelsesmessige erfaringer enn majoritetsbefolkningen. Både norske og utenlandske studier bekrefter dette. At innvandrere ifølge de fleste undersøkelser, nasjonalt og internasjonalt, også har vesentlig dårligere psykisk helse, peker i samme retning. Men forskjellene er sjelden store, og enkelte studier tyder på, etter kontroll for viktige ressurser og belastninger, at innvandrere er mer tilfredse og har høyere livskvalitet enn den øvrige befolkningen. Men dette er resultater som bør ses i sammenheng med seleksjons- og metodeproblemene nevnt ovenfor, som kan bidra til at forskningen overvurderer hvor høy livskvaliteten blant innvandrerne er.

Assimileringshypotesen, som tilsier at forskjellene i livskvalitet blir mindre over tid etter hvert som innvandrerne tilpasser seg og vokser inn i det nye samfunnet, har fått blandet støtte. Flere undersøkelser tyder på at hypotesen om minkende forskjeller med økende botid, ikke holder stikk. Det finnes likevel unntak. Å si noe om botidens virkninger basert på tverrsnittsdata er imidlertid problematisk, siden de ikke gir mulighet til å følge forskjellige ankomstkohorter over tid. Funnene for 2. generasjon spriker i flere retninger. Noen finner liten eller ingen forskjell mellom 1. og 2. generasjons innvandrere, for eksempel en større britisk studie. Men så er det også gjort funn, både i Nederland, blant personer med tyrkisk og marokkansk bakgrunn, og i Israel, som tyder på at det «går seg til» for 2. generasjon.

Den tredje problemstillingen i denne rapporten dreier om hvilke årsaker forskjellene i livskvalitet kan ha. Igjen er det vanskelig å trekke entydige konklusjoner. Ulike undersøkelser inkluderer ulike forklaringsvariabler, som vanskeliggjør sammenligningen. En annen utfordring er problemene med å avgjøre hva som påvirker hva i analyser av tverrsnittsdata, og den manglende kontrollen for uobserverte kjennetegn som både kan påvirke livskvalitet og den antatte «årsaken».

Flere større undersøkelser, blant annet i Tyskland og Storbritannia, finner at de demografiske og sosioøkonomiske «standardvariablene» ikke forklarer så mye av forskjellene i tilfredshet. Det er likevel grunn til å tro at både arbeidsmarkeds-tilknytningen og økonomiske ressurser ligger bak noe av forskjellen. En undersøkelse fra Tyskland indikerer at kvaliteten på tilknytningen til arbeidsmarkedet har betydning, som hvor sikker jobben er. Andre undersøkelser fra samme land viser en negativ sammenheng mellom inntektsdeprivasjon og tilfredsheten med livet, og at dette hadde særlig stor betydning blant mannlige innvandrere fra øst til vest i Tyskland.

Av ikke-økonomiske faktorer er det mest holdepunkter for at erfaringer med diskriminering og opplevd sosial støtte kan bidra til å forklare forskjellene i livskvalitet. På makronivå viser en studie av innvandringen til Europa en korrelasjon mellom holdninger til innvandrere og innvandrerens tilfredshet med livet, også ved kontroll for økonomiske kjennetegn. Enkelte undersøkelser tyder på at språklige ferdigheter påvirker innvandrerens tilfredshet, men det er også en del undersøkelser som ikke bekrefter en slik sammenheng.

Det er grunn til å tro at en del innvandrere bærer med seg vonde og traumatiske erfaringer fra hjemlandet. Internasjonal forskning viser at andelen blant

innvandrere som lider av posttraumatisk stress-syndrom, ligger langt over andelen i den øvrige befolkningen. En skulle tro at dette ville bidra til lavere livskvalitet. Det er likevel forbausende sjelden at dette blir tatt opp som tema i den nyere forskningen. Det kan skyldes at en sjelden har data om de traumatiske erfaringene i hjemlandet og hvilke psykiske problemer som eventuelt følger av dette, samt konsekvenser for livskvaliteten.

Den fjerde og siste problemstillingen i denne rapporten var konsekvensene av innvandringen for majoritetsbefolkningens livskvalitet. Det er svært få undersøkelser som har tatt for seg denne problemstillingen. Så langt disse rekker, tyder de på en svak positiv korrelasjon mellom innvandring og livskvalitet i majoritetsbefolkningen. Disse resultatene må anses som høyst foreløpige i påvente av mer forskning.

Referanser

- Abebe, D. S., Lien, L., & Hjelde, K. H. (2014). What We Know and Don't Know About Mental Health Problems Among Immigrants in Norway. *Journal of Immigrant and Minority Health, 16*(1), 60-67. doi: 10.1007/s10903-012-9745-9
- Akay, A., Constant, A., & Giuliotti, C. (2014). The impact of immigration on the well-being of natives. *Journal of Economic Behavior & Organization, 103*, 72-92. doi: 10.1016/j.jebo.2014.03.024
- Amit, K. (2010). Determinants of Life Satisfaction Among Immigrants from Western Countries and from the FSU in Israel. *Social Indicators Research, 96*(3), 515-534. doi: 10.1007/s11205-009-9490-1
- Angelini, V., Casi, L., & Corazzini, L. (2015). Life satisfaction of immigrants: does cultural assimilation matter? *Journal of Population Economics, 28*(3), 817-844. doi: 10.1007/s00148-015-0552-1
- Angrist, J. D., & Krueger, A. B. (1991). Does compulsory school attendance affect schooling and earnings? *Quarterly Journal of Economics, 106*(4), 979-1014. doi: 10.2307/2937954
- Angrist, J. D., & Pischke, J.-S. (2009). *Mostly harmless econometrics : an empiricist's companion*. Princeton: Princeton University Press.
- Bak-Klimek, A., Karatzias, T., Elliott, L., & Maclean, R. (2015). The Determinants of Well-Being Among International Economic Immigrants: A Systematic Literature Review and Meta-Analysis. *Applied Research in Quality of Life, 10*(1), 161-188. doi: 10.1007/s11482-013-9297-8
- Barstad, A. (2011). Ressurser, behov og subjektiv livskvalitet. En analyse av levekårsundersøkelsen 2008. *Tidsskrift for Velferdsforskning, 14*(3), 163-180.
- Barstad, A. (2014). *Levekår og livskvalitet. Vitenskapen om hvordan vi har det*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Barstad, A. (2016). *Hopning av dårlige levekår : en analyse av levekårsundersøkelsen EU-SILC 2013* (Rapporter nr. 2016/32). Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Bartram, D. (2011). Economic Migration and Happiness: Comparing Immigrants' and Natives' Happiness Gains From Income. *Social Indicators Research, 103*(1), 57-76. doi: 10.1007/s11205-010-9696-2
- Bartram, D. (2013). Happiness and 'economic migration': A comparison of Eastern European migrants and stayers. *Migration Studies, 1*(2), 156-175. doi: 10.1093/migration/mnt006
- Bartram, D. (2015). Inverting the Logic of Economic Migration: Happiness Among Migrants Moving from Wealthier to Poorer Countries in Europe. *Journal of Happiness Studies, 16*(5), 1211-1230. doi: 10.1007/s10902-014-9554-z
- Beirens, K., & Fontaine, J. R. J. (2011). Somatic and Emotional Well-Being Among Turkish Immigrants in Belgium: Acculturation or Culture? *Journal of Cross-Cultural Psychology, 42*(1), 56-74. doi: 10.1177/0022022110361773
- Betz, W., & Simpson, N. B. (2013). The effects of international migration on the well-being of native populations in Europe. *IZA Journal of Migration, 2*(1), 12. doi: 10.1186/2193-9039-2-12
- Blom, S. (2008). *Innvandrerens helse 2005/2006* (Rapporter nr. 2008/35). Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Blom, S. (2010). *Sosiale forskjeller i innvandreres helse : funn fra undersøkelsen Levekår blant innvandrere 2005/2006* (Rapporter nr. 2010/47). Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Blom, S., & Henriksen, K. (2008). *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006* (Rapporter nr. 2008/5). Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Bobowik, M., Basabe, N., & Paez, D. (2015). The bright side of migration: Hedonic, psychological, and social well-being in immigrants in Spain.

- Social Science Research*, 51, 189-204. doi: 10.1016/j.ssresearch.2014.09.011
- Brulde, B. (2010). Happiness, morality, and politics. *Journal of Happiness Studies*, 11(5), 567-583. doi: 10.1007/s10902-010-9207-9
- Bryan, M. L., & Jenkins, S. P. (2016). Multilevel Modelling of Country Effects: A Cautionary Tale. *European Sociological Review*, 32(1), 3-22. doi: 10.1093/esr/jcv059
- Bråthen, M. (2007). *Levekår på vandring : velstand og marginalisering i Oslo* (FAFO-rapport nr. 2007/05). Oslo: Fafo.
- Clark, A. E., D'Ambrosio, C., & Ghislandi, S. (2016). Adaptation to Poverty in Long-Run Panel Data. *Review of Economics and Statistics*, 98(3), 591-600. doi: 10.1162/REST_a_00544
- Close, C., Kouvonen, A., Bosqui, T., Patel, K., O'Reilly, D., & Donnelly, M. (2016). The mental health and wellbeing of first generation migrants: a systematic-narrative review of reviews. *Globalization and Health*, 12, 13. doi: 10.1186/s12992-016-0187-3
- de Vroome, T., & Hooghe, M. (2014). Life Satisfaction among Ethnic Minorities in the Netherlands: Immigration Experience or Adverse Living Conditions? *Journal of Happiness Studies*, 15(6), 1389-1406. doi: 10.1007/s10902-013-9483-2
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268. doi: 10.1207/S15327965PLI1104_01
- Diener, E., & Biswas-Diener, R. (2008). *Happiness : unlocking the mysteries of psychological wealth*. Malden, Mass: Blackwell.
- Diener, E., Inglehart, R., & Tay, L. (2013). Theory and Validity of Life Satisfaction Scales. *Social Indicators Research*, 112(3), 497-527. doi: 10.1007/s11205-012-0076-y
- Dzamarija, M. T. (2014). *Oversikt over personer med ulik grad av innvandringsbakgrunn* (Rapporter nr. 2014/16). Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Finseraas, H., & Kotsadam, A. (2013). Hvordan identifisere årsakssammenhenger i ikke-eksperimentelle data? En ikke-teknisk introduksjon. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 54(03), 371-387.
- Fleurbaey, M., & Blanchet, D. (2013). *Beyond GDP : measuring welfare and assessing sustainability*. Oxford: Oxford University Press.
- Frank, K., Hou, F., & Schellenberg, G. (2016). Life Satisfaction Among Recent Immigrants in Canada: Comparisons to Source-Country and Host-Country Populations. *Journal of Happiness Studies*, 17(4), 1659-1680. doi: 10.1007/s10902-015-9664-2
- Fredrickson, B. L. (2009). *Positivity*. New York: Crown Publishers.
- Gatina, L. (2016). Does Money Buy Happiness? Financial and General Well-Being of Immigrants in Australia. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 63, 91-105. doi: <http://www.sciencedirect.com/science/journal/22148043>
- Giuntella, O., & Mazzonna, F. (2015). Do immigrants improve the health of natives? *J Health Econ*, 43, 140-153. doi: 10.1016/j.jhealeco.2015.06.006
- Gokdemir, O., & Dumludag, D. (2012). Life Satisfaction Among Turkish and Moroccan Immigrants in the Netherlands: The Role of Absolute and Relative Income. *Social Indicators Research*, 106(3), 407-417. doi: 10.1007/s11205-011-9815-8
- Hajdu, G., & Hajdu, T. (2016). The Impact of Culture on Well-Being: Evidence from a Natural Experiment. *Journal of Happiness Studies*, 17(3), 1089-1110. doi: 10.1007/s10902-015-9633-9
- Hellevik, O. (2016). Misvisende forskningsformidling. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 31(01).

- Helsedepartementet. (2015). *Folkehelsemeldingen : mestring og muligheter*. Vol. 19(2014-2015).
- Hendriks, M. (2015). The happiness of international migrants: A review of research findings. *Migration Studies*, 3(3), 343-369. doi: 10.1093/migration/mnu053
- Hendriks, M., & Bartram, D. (2016). Macro-conditions and immigrants' happiness: Is moving to a wealthy country all that matters? *Social Science Research*, 56, 90-107. doi: 10.1016/j.ssresearch.2015.11.006
- Henriksen, K., Normann, T. M., & Østby, L. (2012). *Hvordan få kunnskap om innvandreres levekår?* (Notater nr. 64/2012). Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Hermansen, A. S. (2013). Occupational Attainment Among Children of Immigrants in Norway: Bottlenecks into Employment-Equal Access to Advantaged Positions? *European Sociological Review*, 29(3), 517-534. doi: 10.1093/esr/jcr094
- Hombrados-Mendieta, M. I., Gomez-Jacinto, L., Dominguez-Fuentes, J. M., & Garcia-Leiva, P. (2013). Sense of Community and Satisfaction with Life among Immigrants and the Native Population. *Journal of Community Psychology*, 41(5), 601-614. doi: 10.1002/jcop.21559
- IOM (2013). *World Migration Report 2013. Migrant well-being and development* (Geneva: International Organization for Migration).
- Ivlevs, A. (2015). Happy Moves? Assessing the Link between Life Satisfaction and Emigration Intentions. *Kyklos*, 68(3), 335-356. doi: 10.1111/kykl.12086
- Kahneman, D. (2012). *Tenke, fort og langsomt*. Oslo: Pax.
- Kamberi, E., Martinovic, B., & Verkuyten, M. (2015). Life Satisfaction and Happiness Among the Roma in Central and Southeastern Europe. *Social Indicators Research*, 124(1), 199-220. doi: 10.1007/s11205-014-0783-7
- Kirmanoglu, H., & Baslevant, C. (2014). Life Satisfaction of Ethnic Minority Members: An Examination of Interactions with Immigration, Discrimination, and Citizenship. *Social Indicators Research*, 116(1), 173-184. doi: 10.1007/s11205-013-0276-0
- Knies, G., Nandi, A., & Platt, L. (2016). Life satisfaction, ethnicity and neighbourhoods: Is there an effect of neighbourhood ethnic composition on life satisfaction? *Social Science Research*, 60, 110-124. doi: 10.1016/j.ssresearch.2016.01.010
- Koczan, Z. (2013). Does integration increase life satisfaction? *Cambridge Working Papers in Economics (CWPE)* (CWPE 1314). doi: 10.17863/CAM.5392
- Krause, A. (2013). Don't worry, be happy? Happiness and reemployment. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 96, 1-20. doi: 10.1016/j.jebo.2013.09.002
- Kuure, V. Z., Arku, G., Luginaah, I., Abada, T., & Buzzelli, M. (2016). Impact of Remittance Behaviour on Immigrant Homeownership Trajectories: An Analysis of the Longitudinal Survey of Immigrants in Canada from 2001 to 2005. *Social Indicators Research*, 127(3), 1135-1156. doi: 10.1007/s11205-015-1011-9
- Lai, L. C. H., Cummins, R. A., & Lau, A. L. D. (2013). Cross-Cultural Difference in Subjective Wellbeing: Cultural Response Bias as an Explanation. *Social Indicators Research*, 114(2), 607-619. doi: 10.1007/s11205-012-0164-z
- Layard, R., Saxena, S., Chisholm, D., & Patel, V. (2013). *Mental Illness and Unhappiness* (Vol. 06/53): Centre for Economic Performance, LSE.
- Leopold, L., Leopold, T., & Lechner, C. M. (2017). Do Immigrants Suffer More From Job Loss? Unemployment and Subjective Well-being in Germany. *Demography*, 1-27. doi: 10.1007/s13524-016-0539-x
- Li, M. (2015). Pre-migration Trauma and Post-migration Stressors for Asian and Latino American Immigrants: Transnational Stress Proliferation. *Social Indicators Research*, 129(1), 47-59. doi: 10.1007/s11205-015-1090-7

- Lonnqvist, J. E., Leikas, S., Mahonen, T. A., & Jasinskaja-Lahti, I. (2015). The mixed blessings of migration: Life satisfaction and self-esteem over the course of migration. *European Journal of Social Psychology, 45*(4), 496-514. doi: 10.1002/ejsp.2105
- Mahonen, T. A., Leinonen, E., & Jasinskaja-Lahti, I. (2013). Met expectations and the wellbeing of diaspora immigrants: A longitudinal study. *International Journal of Psychology, 48*(3), 324-333. doi: 10.1080/00207594.2012.662278
- Maslow, A. H. (1968). *Toward a psychology of being* (2nd ed. utg.). New York: D. Van Nostrand.
- Melzer, S. M., & Muffels, R. J. (2012). *Migrant's Pursuit of Happiness. The Impact of Adaptation, Social Comparison and Relative Deprivation: Evidence from a 'Natural' Experiment* (SOEPPapers on Multidisciplinary Panel Data Research nr. 1864-6689 (online)).
- Midtbøen, A. (2015). Etnisk diskriminering i arbeidsmarkedet. *Tidsskrift for samfunnsforskning, 55*(01), 4-30.
- Midtbøen, A. (2016). Discrimination of the Second Generation: Evidence from a Field Experiment in Norway. *Journal of International Migration and Integration, 17*(1), 253-272. doi: 10.1007/s12134-014-0406-9
- Mood, C., Jonsson, J. O., & Låftman, S. B. (2016). The Mental Health Advantage of Immigrant-Background Youth: The Role of Family Factors. *Journal of Marriage and Family, n/a-n/a*. doi: 10.1111/jomf.12340
- Nesterko, Y., Braehler, E., Grande, G., & Glaesmer, H. (2013). Life satisfaction and health-related quality of life in immigrants and native-born Germans: the role of immigration-related factors. *Quality of Life Research, 22*(5), 1005-1013. doi: 10.1007/s11136-012-0239-y
- Nikolova, M., & Graham, C. (2015). In transit: The well-being of migrants from transition and post-transition countries. *Journal of Economic Behavior & Organization, 112*, 164-186. doi: 10.1016/j.jebo.2015.02.003
- Næss, S. (2011). Språkbruk, definisjoner. I S. Næss, T. Moum & J. Eriksen (red.), *Livskvalitet. Forskning om det gode liv*. (s. 15-51). Oslo: Fagbokforlaget.
- Obucina, O. (2013). The Patterns of Satisfaction Among Immigrants in Germany. *Social Indicators Research, 113*(3), 1105-1127. doi: 10.1007/s11205-012-0130-9
- OECD. (2013). *OECD guidelines on measuring subjective well-being*. Paris: OECD Publishing.
- Olgati, A., Calvo, R., & Berkman, L. (2013). Are Migrants Going Up a Blind Alley? Economic Migration and Life Satisfaction around the World: Cross-National Evidence from Europe, North America and Australia. *Social Indicators Research, 114*(2), 383-404. doi: 10.1007/s11205-012-0151-4
- Oswald, A. J., Proto, E., & Sgroi, D. (2015). Happiness and Productivity. *Journal of Labor Economics, 33*(4), 789-822. doi: 10.1086/681096
- Otrachshenko, V., & Popova, O. (2014). Life (dis)satisfaction and the intention to migrate: Evidence from Central and Eastern Europe. *Journal of Socio-Economics, 48*, 40-49. doi: 10.1016/j.socec.2013.09.008
- Pascoe, E. A., & Richman, L. S. (2009). Perceived Discrimination and Health: A Meta-Analytic Review. *Psychological Bulletin, 135*(4), 531-554. doi: 10.1037/a0016059
- Phinney, J. S., Horenczyk, G., Liebkind, K., & Vedder, P. (2001). Ethnic identity, immigration, and well-being: An interactional perspective. *Journal of Social Issues, 57*(3), 493-510. doi: 10.1111/0022-4537.00225
- Polgreen, L. A., & Simpson, N. B. (2011). Happiness and International Migration. *Journal of Happiness Studies, 12*(5), 819-840. doi: 10.1007/s10902-010-9229-3
- Riosmena, F., Kuhn, R., & Jochem, W. C. (2017). Explaining the Immigrant Health Advantage: Self-selection and Protection in Health-Related Factors

- Among Five Major National-Origin Immigrant Groups in the United States. *Demography*, 1-26. doi: 10.1007/s13524-016-0542-2
- Ryan, D., Dooley, B., & Benson, C. (2008). Theoretical perspectives on post-migration adaptation and psychological well-being among refugees: Towards a resource-based model. *Journal of Refugee Studies*, 21(1), 1-18.
- Safi, M. (2010). Immigrants' Life Satisfaction in Europe: Between Assimilation and Discrimination. *European Sociological Review*, 26(2), 159-176. doi: 10.1093/esr/jcp013
- Senik, C. (2014). The French unhappiness puzzle: The cultural dimension of happiness. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 106, 379-401. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jebo.2014.05.010>
- Simpson, N. B. (2013). Happiness and migration. I A. F. Constant & K. F. Zimmermann (red.), *International Handbook on the Economics of Migration* (s. 393-407). Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Stark, O., Bielawski, J., & Jakubek, M. (2015). The impact of the assimilation of migrants on the well-being of native inhabitants: A theory. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 111, 71-78. doi: 10.1016/j.jebo.2014.12.010
- Stillman, S., Gibson, J., McKenzie, D., & Rohorua, H. (2015). Miserable Migrants? Natural Experiment Evidence on International Migration and Objective and Subjective Well-Being. *World Development*, 65, 79-93. doi: 10.1016/j.worlddev.2013.07.003
- Syse, A., Strand, B. H., Næss, Ø., Steingrimsdóttir, Ó. A., & Kumar, B. N. (2016). Differences in all-cause mortality: A comparison between immigrants and the host population in Norway 1990-2012. doi: 10.4054/DemRes.2016.34.22
- Tingvold, L., Vaage, A. B., Allen, J., Wentzel-Larsen, T., van Ta, T., & Hauff, E. (2015). Predictors of acculturative hassles among Vietnamese refugees in Norway: Results from a long-term longitudinal study. *Transcultural Psychiatry*, 52(5), 700-714. doi: 10.1177/1363461515572208
- Van Praag, B. M. S., Romanov, D., & Carbonell, A. F. I. (2010). Happiness and financial satisfaction in Israel. Effects of religiosity, ethnicity, and war. *Journal of Economic Psychology*, 31(6), 1008-1020. doi: 10.1016/j.joep.2010.08.008
- Verkuyten, M. (2008). Life Satisfaction Among Ethnic Minorities: The Role of Discrimination and Group Identification. *Social Indicators Research*, 89(3), 391-404. doi: 10.1007/s11205-008-9239-2
- Virta, E., Sam, D. L., & Westin, C. (2004). Adolescents with Turkish background in Norway and Sweden: A comparative study of their psychological adaptation. *Scandinavian Journal of Psychology*, 45(1), 15-25. doi: 10.1111/j.1467-9450.2004.00374.x
- Vittersø, J. (2013). Functional well-being. Happiness as feelings, evaluations, and functioning. I S. A. David, I. Boniwell & A. Conley Ayers (red.), *The Oxford Handbook of Happiness* (s. 227-244). Oxford: Oxford University Press.
- Voicu, B., & Vasile, M. (2014). Do 'cultures of life satisfaction' travel? *Current Sociology*, 62(1), 81-99. doi: 10.1177/0011392113516651
- Østby, L. (2016a). Bedre integrert enn mor og far. Hentet 9.12.16 fra <http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/bedre-integrert-enn-mor-og-far>
- Østby, L. (2016b). Stadig mest innvandring fra Polen. Hentet 9.12.16 fra <http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/stadig-mest-innvandring-fra-polen>

Statistisk sentralbyrå

Postadresse:
Postboks 8131 Dep
NO-0033 Oslo

Besøksadresse:
Akersveien 26, Oslo
Oterveien 23, Kongsvinger

E-post: ssb@ssb.no
Internett: www.ssb.no
Telefon: 62 88 50 00

ISBN 978-82-537-9510-2 (trykt)
ISBN 978-82-537-9511-9 (elektronisk)
ISSN 0806-2056

